

॥ कथा ॥

मधुराद्वैताचार्य श्रीगुलाबरावमहाराजांचे उत्तराधिकारी
सद्गुरु श्रीबाबाजीमहाराज पंडितांनी लिहिलेल्या
श्रीनाभाजींच्या भक्तिमाल ग्रंथातील संतकथांचा
स्वैर अनुवाद

संतकथा

श्रीज्ञानेश्वर मधुराद्वैत सांप्रदायिक मंडळ,
दहीसाथ, अमरावती.
टेली. ० ७२१.२६७६३०७

१. लालाचार्य
२. श्रीरंगनाथ
३. कृष्णदास
४. नेपाळचा राजा
५. रन्तिदेवांची कथा
६. गूहकाची कथा
७. शुकाचार्य
८. जसुस्वामी
९. नंददासांची कथा
१०. आल्हदास
११. वारांगनेची कथा
१२. साक्षीरामांचीकथा
१३. भागवतराजा
१४. अन्तर्निष्ठ राजा
१५. गुरुवचन विश्वास
१६. कबीरांचे चरित्र
१७. पिपाजीराजा
१८. रोहिदासांची कथा

श्री बाबाजीमहाराज पंडित

मधुराद्वैताचार्य प्रज्ञाचक्षु श्रीगुलाबरावमहाराजांचे उत्तराधिकारी आणि मधुराद्वैत संप्रदायाचे द्वितीय आचार्य श्री नारायण पैकाजी पंडित उर्फ "श्रीबाबाजी महाराज" यांचा जन्म चंद्रपूर येथे मकरसंक्रांति १२-१-१८८६ रोजी झाला. आणि १ फेब्रु. १९६४ रोजी त्यांनी अमरावती येथील ज्ञानेश्वर मंदिरात देह ठेवला. वयाच्या १९ व्या वर्षी इ. स. १९०५ मध्ये आईवडिल, शिक्षण, नोकरी वगैरे सर्व सोडून श्रीगुलाबराव महाराजांच्या सेवेत त्यांनी स्वतःला झोकून दिले. या गुरुशिष्यांच्या वयात केवळ २-३ वर्षांचे अंतर होते. पण तरीहि पराकोटीची गुरुभक्ति पंडितांच्या हृदयात अंकुरली आणि ती पानोपानी फुलतच गेली. पंडितांनी कपडे धुण्यापासून, स्वयंपाकपाण्यापासून तर ग्रंथलेखन करण्यापर्यंत सर्व लहान मोठी कामे उत्साहाने केलीत. महाराजांचा एकही शब्द खाली पडू दिला नाही. जणुंकाही पंडितांच्या रूपाने ज्ञानेश्वरीत वर्णिलेली आचार्यांपासना म्हणजे गुरुसेवा मूर्तिमंत साकार झाली. अन् त्याची परिणती म्हणून श्रीगुलाबराव महाराजांचे मुखातून

'माझे ग्रंथ तू वाच. तुला ते समजतील'

असा अमोघ आशिर्वाद पंडितांना मिळाला. खऱ्या शिष्योत्तमाला याहून मोठा असा कोणता परमार्थ साधावयाचा असतो ?

रात्र दिवस नेणे । थोडबहु न म्हणे ॥

लोण करी सकळा । जीविताचे ॥

अशी पंडितांची एकविध अवस्था होती.

महाराजांच्या ग्रंथनिरूपणाच्या वेग अति शीघ्र असे. त्यामुळे

बहुतेक निरूपणे लेखनबद्ध होण्याची राहूनच गेलीत. पण "मी हळूहळू सांगतो. तुम्ही लिहा" असे म्हणून महाराजांनी सावकाश सांगितलेले तेवढेच वाङ्मय आज उपलब्ध आहे. अन् हे सर्व लेखन हरिअण्णा केवले, पंडित, वगैरे तीन चार जणांनी उतरून घेतले. पुढे महाराजांच्या निर्वाणानंतर सर्व लेखन सुवाच्य अक्षरात लिहून आणि संपादन करून पंडितांनी सर्वप्रथम प्रकाशित केले. त्यामुळेच आज संस्कृत-मराठी-हिंदीतून असलेली महाराजांची प्रचंड वैचारिक साहित्यसंपदा अभ्यासकांसमोर आली आहे. महाराजांनी १९१५ मध्ये वैकुंठी गमन केले आणि तेव्हापासून संप्रदायासाठी पंडितांनी जीवन वेचले. ग्रंथप्रकाशन, ग्रंथालयाची उत्तम व्यवस्था, कात्यायनी, जन्माष्टमी वगैरे उत्सवपरंपरा वृद्धिंगत केल्या.

त्यांनी १२०० अभंगांची रचना केली. हरिपाठरहस्य, अमृतानुभवकौमुदी व ज्ञानेश्वरी-गूढार्थदीपिका या वारकऱ्यांच्या प्रस्थान त्रयीवर भाष्ये लिहिलीत. महाराजांच्या अनेक ग्रंथांवर विवरणे लिहिलीत. राष्ट्रविषयावर, धर्मविषयावर आणि भक्ति वेदान्तावर अनेक लेख लिहिलेले तसेच श्रीमहाराजांच्या नानाविध ज्ञानक्षेत्रातील नव्या योगदानाला सर्वदूर प्रकाशित केले. त्यात महत्वाचे म्हणजे शंकराचार्यांच्या अद्वैतरूपी सुवर्णावर संतांची सगुणभक्ति अलंकाराप्रमाणे कशी शोभायमान झाली आहे याचे सविस्तर खंडनमंडनपूर्वक विवेचन करून शांकर अद्वैत तत्त्वज्ञानाच्या आधारावरच श्रीगुलाबराव महाराजांचा भगवंताच्या अवतार विग्रहा- संबंधीचा "अनध्यस्तविवर्त" या नव्या संज्ञेत साठविलेला भक्तिसिद्धान्त कसा परिपुष्ट झाला आहे हे दाखवून दिले. त्याचबरोबर वारकरी बंधूंनी वेदान्तासाठी - निर्गुणाहून सगुणाला न्यून मानणाऱ्या पं. निश्चलदासजींना शरण जाण्याचे कारण नसून श्रीगुलाबरावमहाराजांच्या

वाङ्मयातूनच संतांना अभिप्रेत असलेल्या अद्वैत ज्ञानोत्तर भक्तीची सिद्धी समजून घेण्याची आवश्यकता कशी आहे हे पंडितांच्या पाचसहा हजार पृष्ठांच्या वाङ्मयाच्या परिशीलनावरून सहज लक्षात येण्यासारखे आहे.

या पुस्तकात सद्गुरु श्रीबाबाजी महाराजांनी स्वहस्ताक्षरात लिहिलेल्या श्रीनाभाजींच्या भक्तिमाल ग्रंथातील संतकथांचा स्वैर मराठी अनुवाद प्रकाशित करित आहोत.

- प्रकाशक

१. लालाचार्य जामाताची कथा

कोण्या एका ब्राह्मणाला लालाचार्य नांवाचा मुलगा होता. त्याने तो वेद शिकण्याकरिता आचार्यापाशी ठेविला. अत्यंत शुद्ध अन्तःकरणाने आपल्या गुरुची सेवा करित असतां त्याचा भाव व निर्मळ अन्तःकरण पाहून, आचार्यांनी आपली मुलगी देऊन, त्याला उपदेशहि दिला व कांही दिवस घरजावई करून ठेवून घेतला. नंतर अशा स्थितीत पांच वर्षे लोटली, पण लालाचार्याची गुरुभावना व प्रेम यत्किंचितहि मळला नाही, पण लालाचार्यास गुरुंनी घरी जाण्यास आज्ञा दिली.

“आपल्या चरणाचा वियोग मला सहन होत नाही. मी येथेच आपली सेवा करित राहतो” असे लालाचार्यांनी गुरुस म्हणून पाहिले, पण गुरुने सांगितले,

‘बाबा, येथे राहून तुला संतांची सेवा घडणार नाही व त्यांचा महिमाहि कळणार नाही. आमच्या जवळ असतांना सर्व लोक मला नमस्कार करितात त्यांत तूहि मला नमस्कार करितोस. पण एवढ्याने सर्वाभूती भगवद्भाव पाहण्याचा धडा तुला येथे मिळणे नाही.’

असे गुरुंनी सांगितल्यावर ‘संत कसे असतात? त्यांचे लक्षण काय?’ म्हणून गुरुस लालाचार्यांनी प्रश्न केला.

तो प्रश्न ऐकून गुरु म्हणाले ‘बाबा संतांचे लक्षण भगवत्कृपेवांचून समजणे कठीण आहे. तरीपण तुला लक्षण सांगून ठेवतो. ज्याचे गळ्यांत तुळशीची माळ पाहशील तो संत समज. त्याला पाहतांच काही एक गुणदोष मनात न आणतां भावाप्रमाणे समजून शरण जावे’

तुलसीकाष्ठजां मालां कंठस्थां वहते तु यः ॥

स चाण्डालोऽपि अनाचारी मामेवैति न संशयः ॥

अशा संतास पाहतांच त्यावर अत्यंत प्रेम करावा. त्यांत काही कमीपणा होऊं देऊ नये. संतसेवा सर्व जाणतात, पण कोणाच्यानेहि होत मात्र नाही! तूं मात्र कांही न्यून पडूं न देतां सेवा कर'

इतके वचन ऐकून व गुरुस साष्टांग नमस्कार करून लालाचार्य आपल्या कुटुंबासह गांवी आले. गुरुने सांगितल्याप्रमाणे नेहमी कार्यक्रम चालू झाला.

एकदा असा चमत्कार झाला की, लालाचार्याची पत्नी नदीवर धुणे धुवावयाला गेली असतां, तुळशीची माळ गळ्यात असलेले एक प्रेत वाहत येतांना तिने पाहिले व आपल्या पतीचा विनोद करावा म्हणून तिने घरी जाऊन 'तुमचे एक बंधु नदीत वाहात जात आहेत' म्हणून नवऱ्याला सांगितले.

लालाचार्य घरी पोथी लिहीत बसले होते. त्यांनी ते स्त्रियेचे वचन ऐकिल्याबरोबर अत्यंत गह्वरून व पोथी बाजूला ठेवून नदीकडे जाऊं लागले. नदीवर येऊन पाहतात तो गळ्यांत तुळशीची माळ असलेले एक प्रेत वाहात जात आहे, असे त्यांना दिसले. त्याबरोबर त्यांनी पाण्यात उडी घेतली पण त्यांना पोहतां येत नसल्यामुळे स्वतःच पाण्यांत बुडूं लागले. ते पाहतांच तीरावरील लोकांनी पाण्यात उडी टाकून लालाचार्यास बाहेर काढले.

पण 'माझा बंधु वहात जात आहे त्यालाहि काढा' असे लालाचार्यांनी त्यांना म्हटले. तेव्हा त्यांनी त्या प्रेताला तीरावर आणले. लालाचार्यांनी त्याला खांद्यावर घेऊन घरी आणिले. नंतर उत्तम प्रकारची डोली करून व त्यांत त्या प्रेताला बसवून गावांतील संत बोलावून भजन समारंभात त्यांची मिरवणुक काढली. नंतर नदीतीरी आणून, चिता रचून त्याचे दहन केले. मग 'हे बंधो, मला पूर्वीच जर कळते तर तुला वाहूंच

दिले नसते' म्हणून शोक करू लागले तरी शवेटी दर्शन झाले म्हणून शांत झाले. नंतर त्यांची उत्तरक्रिया वगैरे करून व दानकार्य करून शेवटले दिवशी सर्व गांव व ब्राह्मण जेवणासाठी बोलाविले. प्रथम ब्राह्मणांनी आमंत्रणे घेतली. त्याप्रमाणे स्वयंपाक सुरू झाला पण पुढे कांही शंका आल्यामुळे कोणी जेवायला जाईना. इकडे आचार्य वाट पहात बसले. ब्राह्मण येत नाहीत असे पाहून स्वतः लालाचार्य ब्राह्मणांना विनंती करण्याकरिता ब्राह्मणांच्या घरोघरी गेले व परोपरी विनवूं लागते पण त्यांची फार निर्भत्सना करून कोणीहि जेवावयास गेले नाहीत.

लालाचार्यास फार वाईट वाटले. आतां गुरुजींना सर्व वर्तमान कळवून ते म्हणतील त्याप्रमाणे पुढे करू, असे ठरवून लालाचार्य गुरुजींकडे गेले. गुरुजीस पाहिल्याबरोबर लालाचार्यांनी साष्टांग नमस्कार केला व सर्व वृत्तांत निवेदन केला. गुरुजींनी झालेला वृत्तांत ऐकून घेऊन लालाचार्यास सांगितले - 'वत्सा,

महाप्रसादे गोविंदे नाम्नि ब्रह्मणि वैष्णवे ॥

स्वल्पपुण्यवतां राजन् विश्वासो नैव जायते ॥

'प्रसादाचा महिमा काय? पामरांना काय माहीत? प्रसादाचा महिमा जाणणारे संत तुझ्या येथे भोजनाला येतील. तूं निश्चिन्त अस. घरी जाऊन पात्रे वाढ व त्यांना बोलीव म्हणजे झाले'.

हे गुरुंचे वचन ऐकून लालाचार्य घरी आले व पात्रे वाढून व आकाशाकडे व दाराकडे लक्ष देऊन 'यावे महाराज' असे म्हणाले.

तितक्यात वैकुंठवासी सर्व संत तेथे येऊन पात्रावर बसले. ग्रामवासी ब्राह्मणांनी यात्रा येतांना पाहून लालाचार्यांनी दुसऱ्या गावाहून ब्राह्मण बोलविले असे त्यांना वाटले व जेऊन परत गावी जातांना आपण त्यांची चेष्टा करूं' असे आपसांत बोलू लागले. असो.

वैकुंठवासी संतजनांना पाहून लालाचार्यास अत्यंत आनंद वाटला व अत्यंत सद्गदित होऊन हात जोडून, 'मजवर आपण कृपा केली मला आपला समजून दर्शन दिले व कृतार्थ केले' असे म्हणून नानापरी त्यांची स्तुती करू लागले.

स्तुति ऐकून सर्व प्रसन्न झाले व लालाचार्यांच्या पाकाची स्तुति करू लागले. लालाचार्यास अत्यंत आनंद वाटला व खऱ्या संतांचे दर्शन झाले. वैकुंठवासी संतजनांनाहि लालाचार्यांचे दर्शनाने आनंद होऊन मग ते लालाचार्यांची परवानगी घेऊन विमानात बसून ग्रामवासी लोक पाहत असतांना वैकुंठास चालते झाले.

तो चमत्कार पाहिल्याबरोबर ग्रामवासियांना फार खेद होऊन व भगवद्भक्ताचा उपर्मद केल्यामुळे वाईट वाटून, सर्वजण लज्जेने खाली मान घालून लालाचार्यास शरण आले. ब्राह्मणांच्या उष्ट्या पत्रावळीवर जे कांही पडले होते तेच महाप्रसाद समजून जो तो घेऊं लागला. व लालाचार्यांचे पायावर लोळू लागले.

इतके झाले तरी लालाचार्यांना आपल्या महतीचा अभिमान वाटला नाही व ब्राह्मण पायांवर लोळू लागले व अति विनीत होऊन 'आम्हावर दया करा' असे म्हणू लागले असतां लालाचार्य लज्जित होऊन उलट म्हणू लागले -

'महाराज, आपल्या कृपेने आज मला संतांचे दर्शन झाले. हे आपण भलतेच काय करता ?

ब्राह्मण म्हणून लागते 'बाबा, आता उपहास पुरे कर. व आम्हावर अनुग्रह कर'

शेवटी अनुताप पाहून लालाचार्यांनी सर्वास उपदेश दिला व आपल्यासारखेच केले.

२. श्रीरंगनाथांची कथा

धोसा गावी रंगनाथ नावाचा एक जैन वाणी राहत होता. त्याचे घरी त्याचा सेवक होता. तो मेल्यावर काही पुण्यामुळे तो सेवक यमदूत झाला. तो यमपाश घेऊन नेहमी पृथ्वीवर पर्यटन करीत असे.

एकदां तो एका गृहस्थाला नेण्याकरिता त्या धोसा गावीच आला. त्या गावी आल्यावर आपल्या पूर्वीच्या स्वामीची आठवण झाली. श्रीरंग जेथे होता तेथे त्याच्या समोर एक भयंकर रूप धारण करून उभा राहिला. ते भयानक स्वरूप पाहिल्याबरोबर श्रीरंगा घाबरा होऊन स्तब्ध झाला व नंतर भीत भीत हात जोडून,

'आपण कोण आहा व एवढे भयंकर रूप कां धारण केले?'

म्हणून त्या यमदूतास विचारले. हा भ्याला असे पाहून यमदूताने त्याला आश्वासन दिले व आपले पूर्वीचे नररूप प्रकट केले. ते पाहिल्याबरोबर श्रीरंगाने त्याला ओळखले. व 'ही गति आपणास कशाने मिळाली' म्हणून प्रश्न केला. यमदूतानेही सर्व निवेदन केले. 'येथे कशाकरिता येणे झाले' असे विचारिले असता,

'या गावात नुकताच जो बंजाऱ्यांचा तांडा उतरला आहे, त्याच्या मालकास घेऊन जाण्याकरतां मी आलो आहे' असे त्याने सांगितले. त्यावर श्रीरंग म्हणाला -

'पण तो तर अगदी निरोगी दिसत आहे. तेव्हा त्याचा मृत्यु इतक्यात कसा होणार ?'

तेव्हा यमदूत म्हणला 'मी या कळपातील दोन बैल मोकळे सोडून देतो. म्हणजे ते परस्परात भांडतील. हे भांडण पाहून मालक त्यांना

बांधायला येईल, तेव्हा एका बैलाच्या शिंगावर बसून त्याच्या उदरात ते शिंग घालून त्याचे पोट फाडून ठार मारीन'.

'मी पूर्वी तुझे अन्न खाल्ले आहे. त्याची अजून मला आठवण आहे. त्या कृतज्ञ बुद्धीने मी तुला सावध करण्याकरिता आलो आहे. तू फार विषयात गुंग आहेस. धनाने उन्मत्त होऊन भगवंताला विसरणाऱ्यांची गति अशी होते, हे लक्षात ठेवून संसारात विशेष आसक्त न होतां भगवद्भजन करीत जा'.

हे ऐकून श्रीरंग उदास झाला व अनंतानंदास शरण गेला.

थोड्याच वेळात दोन बैलाचे भांडण जुंपले. त्यांचा मालक सोडवावयास गेला आणि एका बैलाचे शिंग त्याच्या पोटांत घुसून तो जागचे जागीच मरण पावला. हे सर्व श्रीरंगाने पाहिले आणि यमदूताचे उपकार मनात बाळगून तो परमार्थाकडे वळला.

०००

३. कृष्णदासांची कथा

नेपाळ राज्यात एका आडवाटेने असलेल्या एका गुहेत कृष्णदास राहत असत. ते अन्नसेवन न करितां नुसत्या दुधावर राहत असत. त्यांची दुधाची व्यवस्था अशी होत असे की, एका गाईला आपोआप पान्हा सूटून तिने डोंगराच्या पायथ्याशी असलेल्या आपल्या कळपांतून एकदम या गुहेकडे यावे व त्या गुहेपाशी एक दगडी खळगा होता, त्या खळग्यात स्तनातील दुधाची धार सोडून दोन शेर दूध देऊन पुन्हा कळपात चालली येत असे. गुराख्यानी घरी गाय पोचविल्यावर ती गाय मग घरी दुध देत नसे.

असा हा नित्याचा प्रकार पाहून गायीचा धनी गुराख्यावर रागावला व 'तू वनामध्येच गाईला दोहून घेतोस व रिकामी गाय घरी आणून देतोस' असे म्हणाला असतां गुराख्यानी शपथ घेऊन सांगितले की,

'मी असे काहीही करीत नाही. पण असे कां होते याचा शोध घेऊन सांगतो.'

तेव्हा दुसरे दिवशी गुराखी तिजवर पाळती ठेवून पहात असतां. दोन प्रहराच्या सुमारास ती गाय कळपांतून निघून एकटीच डोंगराकडे जाण्यास निघाली व बिकट मार्गातून जातां जातां, ज्या ठिकाणी कृष्णदास होते त्या गुहेपाशी आली व त्या दगडी खळग्यांत स्तनातून दुग्धधारा सोडू लागली व खळगा भरल्यावर ती गाय पुनः परत गेली. गुराखी पुढे काय चमत्कार होतो तो पाहण्यासाठी तेथेच बसला.

तीन प्रहर झाल्यावर कृष्णदास गुहेच्या बाहेर आले व दुग्ध पिऊं लागले तेव्हा गुराख्याने नमस्कार करून. 'आज्ञा होईल तर मी नित्य दुग्ध आणून देत जाईन' असे सांगितले. कृष्णदासाने ठीक आहे, म्हणून सांगितले. तेव्हांपासून तो गुराखी नित्य दोन शेर दूध कृष्णदासांना पोचवीत असे व ती गायहि पुढे येईनाशी झाली. या सेवेमुळे कृष्णदासांनी पुढे गुराख्यावर कृपा केली आणि त्यालाहि कृतार्थ केले.

०००

४. नेपाळच्या राजाची कथा

एकदा अत्यंत पाऊस पडल्यामुळे नदीस पूर आला, गुराख्याला कृष्णदासांकडे दूध पोचविता आले नाही. गुराखी अत्यंत तळमळ करीत नदीतीरी पूर उतरण्याची वाट पहात बसला. नंतर संध्याकाळी पूर उतरला तेव्हा एक काकडा घेऊन तो डोंगरावर जाऊं लागला. नेपाळराजा आपल्या उंच महालात बसला असता त्याला कोणी पुरुष डोंगरावर दिवा घेऊन जातांना दिसला.

त्याने आपल्या सेवकाला हांक मारून 'डोंगरावरून दिवा घेऊन जो मनुष्य येत आहे, त्याला ओळखून उद्या सकाळी मजकडे घेऊन या' म्हणून सांगितले.

त्याप्रमाणे राजसेवकाने त्याची ओळख करून घेऊन, दुसरे दिवशी राजाकडे घेऊन आला. राजाने त्याची एकान्तात गांठ घेऊन साद्यंत हकीकत विचारली. दुसरे दिवशी त्याचे बरोबर आपण डोंगरावर गेला. नित्याप्रमाणे तीन प्रहराचे सुमारास कृष्णदास गुहेतून बाहेर आले. त्यांना पाहतांच राजा हात जोडून उभा राहिला. गुराख्याने त्याची ओळख करून देऊन आपल्या दर्शनास आल्याचे सांगितले.

कृष्णदास, खुणेने त्याला दगडावर बसण्यास सांगून आपण गुहेत गेले. तर पुनः सात दिवस बाहेरच आले नाहीत. राजाहि निश्चय धरून आपल्या घरी न जातां तेथेच बसून राहिला.

आठवे दिवशी कृष्णदास आले व त्याचा निश्चय पाहून वर मागण्यास त्यांनी सांगितले. राजाने निष्कंटक राज्य मागितले. ही कामनिक याचना पाहून कृष्णदासांनीच त्याला त्याच्या उद्धारार्थ

परमार्थोपदेश करून संतसेवन करण्यास सांगितले. तेव्हापासून त्याचा भगवद्भाव वाढू लागला.

एकदा पुष्कळ संतजन त्याचे बिऱ्हाडी आले. राजाने सर्वांचे प्रेमाने पूजनादि सत्कारपूर्वक आतिथ्य केल्यावर त्यांच्याकरिता पंचपान्नाचे भोजन सिद्ध करविले व नैवेद्य वाढून तो दाखविण्याकरिता मंदिरात जाऊं लागला असता, एक जीलबी ताटातून खाली पडली. ती त्याच्या चार वर्षाच्या मुलाने खाल्ली. त्याबरोबर 'हे अधर्मी संतान आहे' असे वाटून राजा त्याला मारून टाकण्याकरता धावला असता तो मुलगा संतसमाजात दडला. संतांनी त्याला आपल्या जवळ घेतले.

राजा 'हा अधर्मी आहे. असे संतान नको' म्हणून मारून टाकण्यास परत मागितला.

पण 'आमच्या पाठीशी दडला, तो आमचा झाला. आम्ही ज्याला अपले म्हटले त्याला काळहि मारुं शकत नाही तेथे तुझी कथा काय?' म्हणून संतांनी राजाला सांगितले.

संतांनी मुलाला 'आपला म्हटले' हे पाहून राजास आनंद झाला. राजाचा राग नाहिसा झाल्यावर संतांनी राजाला तो मुलगा परत दिला.

पण 'हा तुमचा आहे, माझा नव्हे' म्हणून राजाने त्याला स्वीकारण्यास नाकारिले. पुष्कळ प्रकारे त्यांनी राजाची समजूत घातली. पण राजा ऐकेच ना, शेवटी त्याबद्दल द्रव्य घेऊन तो मुलगा परत केला.

एकदा एक स्त्री साधूचा वेश घेऊन राजाचे येथे जेवायला आली. व मज करिता दोन पात्रे वाढा म्हणू लागली. राजाच्या नोकरांनी तिचा धिःकारच केला पण 'संतांचा गर्भहि माझे दैवतच आहे' असे म्हणून तिचा अद्वेरे न करितां राजाने दोन पात्रे वाढविली.

एकदा असा चमत्कार झाला की, राजा नेहमी भागवत वाचीत

असे. श्रवणाकरिता पुष्कळ शास्त्री पंडित येत. त्यात तुळशीची माळ वगैरे घालून एक चांभारहि येत असे व दुरून भागवत ऐकत असे.

त्याचा भाव पाहून, भागवतातील गूढ भाव राजा त्याच्याकडे पाहून सांगी व विनंती करी की, 'महाराज या भागवतातील गूढभाव आपल्याप्रमाणे कोणी जाणू शकत नाही. तेव्हां आपण चित्त देऊन ऐकत जावे'.

हे वचन ऐकून जमलेल्या शास्त्रीमंडळीस वाईट वाटे.

'आम्ही शास्त्री पंडित! या भागवतातील गूढ विचार आम्हास कळणार की या चर्मकाला कळणार? जोडे शिवणे हा त्याचा व्यापार! यापलीकडे त्याला काय कळणार! राजा मूर्ख आहे'. असे म्हणून त्याच्या पुराणाला वेडावीत.

राजाने त्यांच्या चित्तातील तो अभिमान व दुष्ट भाव जाणून एकदा असा चमत्कार केला की, पुराण सुरु होण्यापूर्वी हात जोडून सर्वास प्रार्थना केली की,

'कालचा कथाभाग साद्यन्त कोणाला स्मरत असल्यास सांगावा.'

हे वचन ऐकताच सर्वजन मौन धरून बसले. इतक्यात चर्मकार हात जोडून पुढे आला व 'आज्ञा असल्यास, पहिल्या दिवसापासून आजपर्यंतचा संपूर्ण कथाभाग मी सांगतो' म्हणून विनंती करू लागला.

हे वचन ऐकून शास्त्रीमंडळीस राग आला व ते म्हणू लागले की 'हा नीच मोठे शहाणपण मिरवितो'. तेव्हा आपण सर्वजण पोथ्या घेऊन बसले व त्याल पंधराहि दिवसांची साद्यंत कथा सांगण्यास सांगितले.

एकहि कथाभाग व निरूपण न सुटता चर्मकाराने पंधरा दिवसाचे पुराण सांगितले तेव्हा राजा शास्त्रीमंडळीना म्हणाला 'महाराज, सांगा पुराण कोणास सांगू?'

हे वचन ऐकून सर्व मंडळी खिन्न झाली. पुढे राजाने त्याला चर्मकाराचा धंदा करू न देतां, काही जमीन देऊन शेती करावयास लावले.

०००

५. रन्तीदेवांची कथा

रन्तीदेव नांवाचा एक दुष्यन्त वंशातील राजा होता. तो कधी कोणालाही याचना करीत नसे. भूमीवर जे धान्यकण पडले असतील तेवढे वेचून त्यावर निर्वाह करीत असे. भोजनसमयी कोणी क्षुधित आल्यास त्याचे दुःख त्याला सहन होत नसे. आपल्याजवळ त्यावेळी जे काही असेल ते देऊन देत असे. 'नाही' हा शब्द त्याचे तोंडून निघत नसे. अशा स्थितीत त्याला वारंवार उपास पडावेत व त्यामुळे त्याचा देह क्षीण झाला होता.

एकदा तर त्याला सारखे ४९ दिवस उपास पडले. ४९ व्या दिवशी थोडे त्याला अन्न मिळाले. त्याचे सत्त्व पाहण्याकरिता, भगवान् ब्राह्मणाचा वेश घेऊन, रन्तीदेव आपल्या स्त्रीसह जो जेवावयास बसणार, तितक्यात दाखल झाले.

'मी फार दिवसांचा उपाशी आहे, मला काहीतरी खावयास द्या' म्हणून ब्राह्मण ओरडू लागला. रन्तीदेवाने त्याचा शब्द ऐकताच शिजविलेले अन्न त्याला वाढले त्याला जेऊं घातले व तो ब्राह्मण तृप्त होऊन निघून गेला नंतर स्वतः जेवावयास बसला.

पण पुनः भगवान् शूद्राचा वेश घेऊन तेथे आले व 'मी अत्यंत क्षुधित आहे' असे म्हणू लागले. ते शब्द ऐकतांच राजाचे अंतर कळवळले व तात्काळ त्यापैकी कांही अन्न त्याला दिले. त्या शूद्राचे जेवण होऊन तो वाटेला लागल्यावर उरलेल्या अन्नात पत्नीसह भोजन करण्यास पुनः

राजा बसला.

इतक्यात भगवान् अत्यंत कृश व क्षुधातूर अशा महाराजाचा वेश घेऊन आले व मूर्छित होऊन त्याजसमोर पडले व हात तोंडापाशी नेऊन खुणेने 'अत्यंत भूक लागली' म्हणून सांगू लागले. ते पाहतांच राजाचे हृदय दयेने भरून आले व उरलेले अन्न त्याला देऊन दिले.

ते अन्न खाऊन तो महार निघून गेल्यावर अन्नाची पात्रे धुवून ते पाणी पिऊन राहवे, असा जो ते विचार करितात तो एक रोगिष्ठ क्षुधेने व्याकूळ झालेले कुत्रे त्यांचे समोर येऊन तोंड वासून पडले. ते पाहतांच रन्तीदेव धावून आले. भांडी धुवून निघाले पाणी त्याने त्या कुत्र्याला पाजिले. तेवढ्याने ते कुत्रे सावध झाले, हे पाहतांच राजास आनंद झाला.

या प्रमाणे रन्तीदेवाची सर्वाभूती समवृत्ती होती.

०००

६. गूहकाची कथा

गूहक नावाचा भिल्लांचा राजा होता. त्याची रामचंद्राचे ठिकाणी अत्यंत प्रीति होती. राम जेव्हां वनवासात जावयाला निघाले तेव्हां तो त्यांना येऊन भेटला व वनवासाचे कारण विचारले. वृत्तांत ऐकतांच अत्यंत दुःखी झाला व 'माझे येथील सर्व राज्य आपण घेऊन मला संतोष द्या' म्हणून रामचंद्रास परोपरी विनवू लागला.

'राजा दशरथाच्या आज्ञेने मी वनवास पत्करला असल्याने मला तसे करता येत नाही'

असे रामचंद्रानी उत्तर देऊन रामचंद्र पुढे चालते होतांच गूह अत्यंत व्याकूळ होऊन दीन स्वराने मोठ्याने हंबरडा फोडून रडू लागला.

रामचंद्र दृष्टिआड होताच 'आता रामचंद्र पुनः भेटतील तेव्हाच नेत्र उघडीन.' म्हणून गूहकाने डोळे झांकले ते १४ वर्षपर्यंत !

चवदा वर्ष लोटल्यावर भगवान् जेव्हा परत आले तेव्हा भिल्लांनी येऊन सांगितले की गूहका, तुझा मित्र रामचंद्र तुझ्या भेटीला परत आला, तेव्हा डोळे उघडून भगवंताकडे पहा.

पण गूहकाने उत्तर दिले की, 'रामावाचून मी डोळे उघडत नाही. हे जाणून ही तुम्ही युक्ति योजिली आहे. तुमच्या वचनाचा मला विश्वास कसा यावा?'

हे उत्तर एकताच भगवान् रामचंद्रांनी आपल्या हातचा त्याला स्पर्श करून सांगितले 'गूहका, हा पहा तुझा सखा मी राम तुझ्या भेटीकारता आलो आहे.'

हे वचन ऐकतांच व प्रभूच्या हाताचा स्पर्श होतांच एकदम रामचंद्राच्या गळ्यास गूहकाने मिठी मारिली व प्रेमाने तो तल्लीन होऊन गेला.

०००

७. शुकाचार्याची कथा

भगवान् शुकाचार्य निघून गेल्यानंतर व्यासांना करमेना व शुकाचार्यांना हाक मारीत व्यास त्यांच्या मागे जाऊन लागले. पण शुकाचार्य येईना. शुकाचार्यांनी सर्वात्मभावाने प्रत्युत्तर दिले पण व्यासांना आपले सगुण रूप दाखविले नाही. शेवटी भगवान् व्यासांनी गावांतील मुलाबाळांना भागवत पाठविले व 'वनात जाऊन तुम्ही याचे गायन करा' असे सांगितले व्यासवाक्य ऐकतांच मुले तसेच करावयाला लागली.

पूतना लोकबालघ्नी राक्षसी रुधिराशना ।
जिघांसयादि हरये स्तनं दत्वाप सद्गतिम् ॥

हा श्लोक ऐकताच शुकांचा ब्रह्मभाव नाहिसा होऊन ते
भगवद्गुणांत तन्मय झाले.

परमात्मा ब्रह्मज्ञानाने प्राप्त होत नाही.

योगाने त्याची प्राप्ति होत नाही.

होमहवन जपतप ही साधनेहि त्याची प्राप्ति करून देत नाहीत.

पण कोणत्याहि मिषाने त्याचे ध्यान लागल्यास त्याची प्राप्ति होते,

म्हणून प्रेमाने त्याचे कीर्तन करावे.”

याप्रमाणे भागवत ऐकतांच शुकाचार्य उठून त्या बालकांकडे येऊन
विचारुं लागले की, ‘गडे हो, हे भागवत तुम्हाला कोणी पढविले ?’

त्यांनी व्यासांचे नाव सांगताच शुकाचार्य व्यासांना शरण गेले व
त्यांचे पासून सर्व भागवत श्रवण केले.

०००

८. जसुस्वामींची कथा

गंगायमुना यांच्या संगमाजवळ एके काळी जसुस्वामी नावाचा
पुरुष राहत होता. त्याला संतसेवेची फार आवडी असे. संतसेवेच्या
उपयोगी पडावे या हेतूनेच तो शेती करीत असे. त्यापाशी दोन बैल होते.
त्या बैलांना नांगर जुंपून तो शेती करी.

त्या देशात चोरांना व्रजवासी म्हणण्याची चाल होती. या व्रजवासी
लोकांनी एकदां त्याचे बैल चोरले. पण जसुस्वामीस त्याची काही माहिती
नव्हती. त्याचे चित्त केवळ संतसेवेत लागले असून इकडे काय झाले याची

त्याला वार्ताहि नाही, हे पाहून भगवंतांनी तसेच दोन बैल उत्पन्न करून
त्याचे गोठ्यात बांधून दिले. नित्याप्रमाणे बैल जुंपून जसुमती शेती करीतच
असे. अशा रितीने या चोरीला एक वर्ष लोटले.

एकदा पुनः ते चोर जसुमतीच्या घरी चोरी करण्याकरता आले
व पाहतात तों त्यांना ‘आपण चोरलेल्या बैलासारखेच बैल पुनः गोठ्यात
बांधलेले आहेत.’ (असे दिसले) तेव्हा त्यांना आश्चर्य वाटले. व आपण नेलेले
बैल कोणी येथे इतक्यात आणिले काय, अशी शंका येऊन ते पुनः बैल
पाहण्याकरिता गेले. घरीहि तसेच बैल बांधलेले होते. (त्यांना) विशेष
आश्चर्य वाटले व पुनः जसुमतीच्या येथे येऊन पाहू लागले तेव्हा त्यांना
तेथेहि तसेच बैल दिसले.

शेवटी “तुमच्या येथे बैलांची चोरी वगैरे झाली होती काय?”
म्हणून त्यांनी जसुमतीला विचारले. पण जसुमतीने ‘नाही’ म्हणून
सांगताच,

‘एक वर्षापूर्वी आम्ही तुमचे बैल चोरून नेले होते. पहा तुम्हाला
दाखवितो’ असे म्हणून घरून बैलांना घेऊन आले.

बैलांना पाहतांच घरी गोठाणात बैल आहेत किंवा नाही म्हणून
जसुमती पाहण्याकरिता गेला. पण गोठाण्यात बैल दिसले नाही. तेव्हा
परत येऊन चोरास म्हणू लागला की, -‘आतां गोठाण्यात बैल बांधलेले
होते व इतक्यांतच दिसत नाहीत. तेव्हा तुम्ही काही तरी करामत केली
आहे.’

हे ऐकून चोरांना वाटले की, आम्ही बैल चोरून नेले असतां
देखील, याच्या गोठाणात तसेच बैल पुनः निर्माण झाले व याचा शेती
वगैरेचा उदीम तसाच होत राहिला. ही भगवंताचीच कृपा! भगवंतानेच
हे सर्व कृत्य केले. हा चमत्कार पाहून चोरांना अत्यंत उपरति झाली व

त्यांना शरण जाऊन त्यांचे ते शिष्य झाले.

०००

९. नंददासांची कथा

गंगेच्या पलीकडे बासबरेली गावी एक नंददास नावाचा ब्राह्मण राहत असे, त्या गावी ब्राह्मणांची वस्ति मोठी असून भिक्षेवर सर्वांचा उदरनिर्वाह चालत असे. नंददासहि तेथे ब्राह्मणवस्तीत राहत असे. पण हा भगवद्भक्त असल्याने सर्व लोक त्याची सेवा करीत असत व त्याला भिक्षा मागावी लागत नसे. हे पाहून इतर ब्राह्मणांना संताप येई. 'हा अत्यंत मूर्ख असून याला सर्व लोक मानतात व आम्ही शिकलेले असून आम्हाला घरोघरी भिक्षा मागावी लागते, तेव्हा या गावंतून याची प्रतिष्ठा कमी होईल असे काही केले पाहिजे' असा सर्वांनी विचार करून एक गोऱ्ही मेलेली त्याच्या शेतात नेऊन टाकली. दुसरे दिवशी सर्व ब्राह्मण त्याच्या घरापाशी येऊन त्याला शिविगाळ करीत म्हणू लागले. –

'अरे, लोकांत तू साधु म्हणवितोस व शेतात गाय आली म्हणून तिला मारिलेस. कोणी हिंदु गाईला मारणार नाही तू हिंदू असावास असे वाटत नाही. चांडाळा, या गावातून तू पळालास तर ठीक आहे, नाहीतर पहा आम्ही तुला जीवंत ठेवणार नाही तुझे तोंड देखील पाहू नये'.

नंददासाने हे सर्व ऐकून व कांही एक उत्तर न देतां म्हटले 'महाराज, मला माहित नाही. माझ्या शेतांत कोठे गाय मेलेली आहे ते मला दाखवून द्या'.

तेव्हा सर्व ब्राह्मण म्हणावयाला लागले 'पहा, कसा हा ढोंगी आहे. स्वतः गाय मारून आम्हालाच दाखवून द्या म्हणतो. बरे आहे. चांडाळा,

चल आमच्याबरोबर'

असे म्हणून सर्वजण त्याच्या शेतात गेले व त्याला मेलेली गाय दाखवून दिली. नंददास तिच्याजवळ गेले व म्हणू लागले 'माते, मी तुला मारिले नसतांना तू माझ्या शेतात मेली आहेस म्हणून मजवर हा आरोप येत आहे. तेव्हां शेताच्या मर्यादेच्या पलीकडे जाऊन दुसरे ठिकाणी प्राण सोडशील तर मजवर उपकार होतील'.

नंददासाच्या मुखांतून हे शब्द निघतांच मेलेली गाय दोन शेते ओलांडून पलीकडे जाऊन मेली. हे पाहून सर्वांना पश्चाताप झाला व सर्व त्याचे अनुगृहीत बनले.

०००

१०. आल्हदासांची कथा

कोणी एक आल्हदास नावाचे संत होते. ते तीर्थ यात्रा करीत फिरत असत. एकदा ते एकाजवळ बागेत उतरले. बागेत पाण्याची व्यवस्था उत्तम होती. म्हणून तेथे प्रभूचे पूजन वगैरे नित्यकर्म सारावे, असा विचार करून ते त्या बागेत उतरले. बागेतील झऱ्यावर स्नान करून एका आंब्याच्या झाडाखाली पूजनास बसले भगवंताचे पूजन आटपल्यावर, ज्या आंब्याच्या झाडाखाली ते पूजा करण्यास बसले होते, त्या झाडावर चांगले पिकलेले गोड आंबे लागले होते. ते पाहून या आंब्याचा प्रभूस नैवेद्य दाखवावा असे त्यांना वाटून झाडांच्या रक्षकास त्यांनी नैवेद्याकरितां कांही आंबे मागितले.

हे पाहून 'तुमची आंब्यावर दृष्टी गेली असतांना भगवंतांचे नाव करून आपले पोट भरू पाहतां खरोखर हे आंबे भगवंतास पाहिजे असतीत तर झाडाला असतील तेवढेहि आंबे मी देतो' माळ्यांनी सांगितले.

वास्तविक पाहतां हे माळ्याचे भाषण आवेशाचे होते. पण आल्हदासाने ते सत्य मानून तात्काळ शंखोदकाने आंब्याच्या झाडाला प्रोक्षण केले तो चमत्कार असा झाला की, झाडाची प्रत्येक फांदी खाली लवून आपले ठिकाणी असलेले आंबे देवासमोर टाकू लागली, हे पाहून माळ्याला आश्चर्य वाटले व ते वर्तमान त्याने राजास कळविले. राजाने अत्यंत प्रेमाने शरण रिघून आपल्यास कृतार्थ करून घेतले.

०००

११. वारांगनेची कथा

कर्नाटक प्रांतात रंगपट्टण म्हणून एक गाव आहे तेथे एक वेश्या राहात असे. ती रूपाने अत्यंत सुंदर होती. कंठहि तिचा अत्यंत मधुर असून गंधर्वतुल्य गात असे. यामुळे तिला दांडगी द्रव्यप्राप्ति होत असे. तिने आपल्या राहण्याकरिता सुंदर महाल बांधिला व लागून एक रमणीय बाग लाविली. बागेत नानाप्रकारची झाडे व अपूर्व वेली लाविल्या होत्या. नाना प्रकारचे कोमल गायन करणारे पक्षी आणून ठेविले होते व जिकडे तिकडे पाण्याचे खेळते झरे तयार केले होते.

कोणे एके वेळी एक मोठे महंत आपल्याबरोबर शतावधि संत घेऊन श्रीरंगनाथाच्या दर्शनाकरता रंगपट्टणास आले. वाटेने चालता चालता फार श्रम झाले म्हणून विश्रांति घेण्याकरिता स्थळ पाहत होते. तितक्यात त्यांना या वेश्येची बाग दिसली. त्याची दारे मोकळी होती. आंत जाऊन पाहतात तो जिकडे जिकडे स्वच्छ पाण्याचे पाट वाहत आहेत. जिकडे तिकडे कारंजी उडत आहेत. अनेक प्रकारचे वृक्ष फुलाफळांनी सुशोभित झालेले आहेत. बागेत निरनिराळे चौक व उतरण्याच्या शाळाहि

पुष्कळ होत्या. पण त्या बागेत मनुष्य म्हणून कोणीही दिसत नव्हता. हा प्रकार पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले पण कारण काही समजेना !

असो. उतरण्याला स्थळ उत्तम आहे हे पाहतांच महंतांनी सर्व साधुसंतांबरोबर तेथे तळ दिला. मोठ्याचा आश्रय केला असता . . . (सर्व काही) मिळते म्हणून पुष्कळ लोक मोठ्याचा आश्रय करून असतात, पण त्यांना त्याची मुळीच गरज नव्हती. असो.

सर्वजणांनी स्नाने केले व कोणी विष्णुपूजा करुं लागले तर कोणी भगवद्भजन करुं लागले. कोणी गीता पाठ करीत. त्यामुळे त्या बागेत बराच गलबला होऊं लागून तो त्या वेश्येच्या कानावर गेला. वेश्येच्या कानी शब्द पडताच 'कशाचा शब्द आहे?' म्हणून ती खिडकीतून डोकावून पाहू लागली तेव्हा तिला शेकडो साधुसंत भजन करीत असलेले दिसले. तो देखावा पाहतांच तिला गहिंवर दाटला व म्हणाली,

'आज माझे कोणते पुण्य फळाला आले कोणाला ठाऊक? कावळ्यांच्या घरी हंसांनी यावे त्याप्रमाणे माझ्या पापिणीच्या घराला या सत्पुरुषांचे पाय लागले. मी कोण? यांना माहित नाही म्हणूनच येथे आलेत, एरवी न येते. माझे पूर्वभाग्य थोर म्हणूनच ही जोडी लाभली. सुदैवाने माझे घर पावन झाले. आता आपण स्वतःसहि पावन करून घ्यावे असा विचार करून तिने जामदारखान्यातून दोन हजार मोहरा काढिल्या व त्या चांदीच्या तबकात ठेवून त्यासह त्यांच्या दर्शनाला निघाली तो महंतांच्या समोर आली व तबक त्यांचे समोर ठेवून हात जोडून उभी राहिली.

महंताने विचारले, 'माते हे काय आहे?'

तेव्हा ती म्हणाली, 'महाराज आपण सर्व कांही जाणतां. भगवंताला याचा आपण नैवेद्य करावा, अशी माझी प्रार्थना आहे'.

तेव्हा महंत म्हणाले 'माते, तूं कोण? काय व्यवसाय करिते? इत्यादि सर्व वृत्तान्त आम्हाला अगोदर कळीव'.

त्यावर ती सलज्ज व भयभीत होऊन काही एक न बोलता स्तब्ध राहिली व रडू लागली. तिला वाटले आपण वृत्तांत कळविला तर हे तात्काळ निघून जातील. पण सप्रेम अन्तःकरण पाहून महंतानी आश्वासन दिले व सर्व वृत्तांत कळविण्यास सांगितले तेव्हा तिने आपला सर्व वृत्तान्त सांगितला.

'महाराज, मी महापातकी वारांगना आहे. आपण पतितपावन आहा. माझा आपण उद्धार करा. माझे अपराध पोटात घालून मजजवळ जे चार कोटी रुपये धन आहे त्याचा आपण अंगीकार करा.

तेव्हा महंत म्हणाले 'माते, आम्हाला धन घेऊन काय करावयाचे आहे? या धनात फार अनर्थ असतात व त्यामुळे भगवद्भजन घडत नाही जर तूं 'आम्हास दिले' म्हणून म्हणतेस तर ते आता आमचे झाले. ते सांभाळून ठेव म्हणजे झाले'.

हे वचन ऐकून ती उद्विग्न झाली. हे पाहून महंत म्हणाले 'माते, जर तुला काही संशय येत असला तर आम्ही तुला एक उपाय सांगतो तो कर. या सर्व द्रव्याचा एक रंगनाथाकरिता मुकुट तयार करीव व देवाला अर्पण कर. तुझ्या हाताने आम्ही भगवंताला तो मुकुट घालवू'

तेव्हा ती म्हणाली 'रंगनाथाचे सोवळे मोठे आहे. तेथे ब्राह्मणहि शिवत नाहीत. तर मग माझा कसा शिरकाव होईल?'

महंतानी सांगितले 'काही हरकत नाही. तुझ्या हातूनच मुकुट घालवू' असे तिला आश्वासन देऊन महंत तेथेच राहिले.

वेश्येने सर्व सोनार बोलावून मुकुटाचे काम सुरू केले. त्या मुकुटात नाना प्रकारचे हिरे माणके लाविली. आपला राहता वाडाहि विकून

त्याचा पैसाहि तिने त्या कामी लाविला. सहा महिन्यात मुकुट तयार झाला. नंतर महंतानी पुजाऱ्यास बोलावून पुजेचे साहित्य जमविले. पंचामृतादि उपचार, उंची वस्त्रे व दागदगिणे घेऊन ब्राह्मणाला पुजेला पाठवून दिले. गांवोगांवच्या दिंड्या बोलावून गात नाचत व मोठ्याने भजन करीत आपल्या सर्व समुदायासह ते महंत त्या वेश्येला घेऊन आले.

मंदिराच्या दरवाजापाशी ती वेश्या आल्यावर महंताने तिला रंगनाथास मुकुट घालण्यास सांगितले पण दुर्दैवाने तितक्यात ती विटाळशी झाल्यामुळे माघारी परतली. तेव्हा महंत म्हणाले,

''माते मनात कांही एक शंका न आणिता खुशाल श्रीरंगाचे डोक्यावर मुकुट घाल''.

हे ऐकतांच तिचा कंठ दाटून आला व म्हणाली 'महाराज धिःकार असो आम्हा स्त्रियांना ! इतके होऊन माझे दुर्दैव आड आलेच. मी विटाळशी झाले. आता काय करू?' असे म्हणून अत्यंत रडू लागली.

हे पाहतांच 'तेथे तिला आणून मुकुट घालून द्या'. असे महंताला भगवंतानी सांगितले.

महंतानी तिचा हात धरला व देवापाशी नेले आणि मुकुट घालण्यास सांगितले. महंताच्या सांगण्यावरून ती वेश्या मुकुट घालण्यास गेली. पण देवाचे मस्तक दूर असल्यामुळे तिला मुकुट घालता येईना!

तेव्हा महंताने हात जोडून देवाची प्रार्थना केली की, 'देवा हिने तुम्हाला आपले सर्वस्व अर्पण केले असतांना आतां हिचा मुकुट घेण्यास आपल्याला संकोच कां वाटावा ? थोडेसे मस्तक पुढे करा आणि घ्या तिचा मुकुट''

हे वाक्य ऐकतांच भगवंताने आपले मस्तक पुढे केले व वेश्येने लगेच मुकुट घालून दिला, हे पाहतांच सर्वांनी जयजयकार केला.

१२. साक्षीरामाची कथा

कोणीएक ब्राह्मण संसार करून परमार्थ साधून राहत असे. पुढे त्याचे लग्न झाले. एकदा तो लग्न झाल्यावर आपल्या स्त्रियेस आणण्याकरितां सासरी गेला. सासरा श्रीमंत होता. परत जातेवळी सासऱ्याने जावयाबरोबर पुष्कळसे धन देऊन मुलीची रवानगी केली. एक भाड्याचे घोडे करून त्यावर सर्व द्रव्य भरले व त्यावर स्त्रीयेस बसवून आपण पायी चालू लागला. याला जितकी भगवंताचे ठिकाणी निष्ठा होती त्याहून त्याच्या स्त्रियेच्या ठिकाणी दुप्पट भगवन्निष्ठा होती.

मार्गाने ही दोघे जात असता, त्यांच्या द्रव्याचा सुगावा लागून चोरांनी यांना वाटेतच गांठले ब्राह्मण त्यांना विचारू लागला 'महाराज आपण कोठे जाणार ?'

तेव्हा ते म्हणू लागले 'आपण जेथे जात आहात तेथेच आम्हालाहि जावयाचे आहे' हे ऐकून ब्राह्मणाला थोडी शंका आली व हा मार्ग सोडून आपण दुसऱ्या मार्गाने जावे, असा तो विचार करू लागला. हा जरी जवळचा मार्ग आहे तरी वाटेने हा दुष्टसंग असल्यामुळे हा मार्ग सोडून राजमार्गाने जाणे बरे, असे त्याला वाटू लागले. विप्राचा हा विचार चोरांला कळताच, त्याचे मन वळविण्याकरिता ते प्रयत्न करू लागले. ते म्हणाले.

'अहो, या वनांतून जो रस्ता जातो तो फार जवळचा आहे. आपणाला कशाची शंका वाटते कोण जाणे! आम्ही दोघेजन शस्त्रधारी तुमच्याबरोबर तुमचे संरक्षण करणारे असतांना तुम्ही भीती कां ! याच मार्गाने जाऊन आपल्या मुक्कामी लवकर पोचू या'

पण त्या ब्राह्मणास त्यांचा अविश्वास वाटत असल्यामुळे त्याला ती

सल्ला पसंत पडेना. हे पाहून चोरांनी सांगितले,

'भलतेच काही तुम्ही मनात आणू नका. जरी तुम्हाला काही शंका वाटत असेल तर आमच्या तुमच्यामध्ये भगवान् रामचंद्राला साक्षी ठेवू, मग तर झाले.

तरीपण ब्राह्मणाला विश्वास येईना ! त्यावर स्त्री म्हणाली, 'श्रीरामासारखा मध्यस्थी मिळत असतांना आणखी दुसरा कोण पाहिजे? भगवंताला जामीन ठेवून हे दोघेजण जर आपल्याबरोबर चालायला तयार आहेत तर आपल्यासारख्या वैष्णवाला भलतीच शंका येणे योग्य नव्हे. भगवंताच्या प्रेमांत रंगून गेल्यावर भलताच रंग बरा नव्हे'.

हे स्त्रियेचे भाषण ऐकून ब्राह्मणाला आनंद वाटला व म्हणाला 'धन्य तुझी भक्ति ! रामाचे ठिकाणी तुझा अलौकिक प्रेम आहे. तिन्ही लोकी तूं धन्य होय 'मग तो ब्राह्मण रामावर विश्वास ठेवून चोरांबरोबर वाटेने चालू लागला.

वाटेने जात असतां ब्राह्मणाला फार तहान लागली व ब्राह्मण एका ओढ्यावर पाणी पिण्याकरिता गेला. ते चोरहि त्याचे बरोबर गेले.

तेथे त्या चांडाळांनी ब्राह्मणाचा प्राण घेतला व बाहेर येऊन त्या स्त्रियेस घेऊन जाऊं लागले. तेव्हा ती स्त्री अत्यंत दुःखी होऊन आपल्या नवऱ्याविषयी चौकशी करू लागली. तेव्हा त्या ब्राह्मणाची मृत्यूची वार्ता सांगून तिला घरी चालण्याविषयी चोर बळजबरी करू लागले.

'तूं आता आमची बायको झालीस. काही काळजी करू नकोस' असे म्हणून ते दुष्ट तिला घेऊन जाऊं लागले. पण ती अत्यंत व्याकूळ होऊन मागे फिरून वारंवार पाहू लागली ते पाहून -

'मागे फिरून कोणाला पाहतेस? आम्ही तुझ्या पतीला मारिले आहे, आतां तो येऊ शकत नाही'

असे ते चोर म्हणाले असता ती म्हणाली -

‘मेल्यांनो, मी त्यांना पाहत नाही पण आपल्यामध्ये जो साक्षी ठेविला होता त्या रघुनंदनाची मी वाट पहाते’.

इतके बोलताच तिचा कंठ दाटून आला व ती आक्रोश करुं लागली. हा प्रकार पाहून भगवंताला दया आली व तेथे तात्काळ प्रगट होऊन त्या दुष्टांचा नाश केला.

भगवंताने तिचे प्रेमाने सान्त्वन केले व ज्या ठिकाणी ब्राह्मणाचे प्रेत पडले होते त्या ठिकाणी जाऊन आपल्या अमृतकराने भगवंताने स्पर्श केला व त्या ब्राह्मणाला जीवन्त केले.

०००

१३. भागवतराजाची कथा

पूर्वी एक राजा होता त्याला संतसेवनाची फार आवडी असे. कोणीहि संत गावांत येवो, त्याची आदराने पूजा करीत असे. असे संतसेवन करी असतांना एकदा पैशाची तूट पडली. तेव्हा आपले उत्पन्न व खर्च याचा खर्डा पाहिला. त्यात त्याला दोन कोटी रूपये उत्पन्न असून त्यातून पन्नास लक्ष रूपये नटभांड या लोकांकडे खर्च होत असल्याचे आढळून आले. तेव्हा ही एवढी रक्कम मोठी रक्कम व्यर्थ खर्च होते असे वाटून ती संतसेवेत लावावी असे त्यानी ठरविले.

साधुसेवेची त्याला इतकी आवडी लागली की त्यावांचून तो सर्व राज्यादि व्यर्थ मानू लागला. एक कोटी रूपये राज्यकारभाराकरिता ठेवून व बाकी एक कोटी रूपये साधुसत्पुरुषांच्या कामी लावण्याकरता ठेवून दिले.

या व्यवस्थेमुळे नट भांड यांना अन्न मिळेनासे झाले संतांवाचून कोणाला भिक्षाहि पण मिळेना. तेव्हा नट-भांड यांनी विचार केला, की, आपण संतांचा वेष घेऊन राजाकडे जावे व राजाने आपला आदरसत्कार केला की त्याची मग भगल उडवावी. असा विचार करून पुष्कळांनी संतांच्या वेश घेतला व राजाचे मंदिरात येऊन दाखल झाले.

आपल्या घरी काही संतजन आले आहेत, हे राजाने ऐकतांच तात्काळ त्यांच्या तो सामोरा गेला व त्यांना मोठ्या आदराने घेऊन आला. त्या सर्वांना आसनावर बैसविले व त्यांचे चरणक्षालन करून ते तीर्थ स्वतः आपण प्राशन केले.

हे राजाचे वर्तन पाहतांच सर्वजण हाः हाः हीः हीः करून मोठ्याने टाळ्या वाजवू लागले. तरी राजाचा निश्चय ढळला नाही. मनांत मात्र सर्वास ओळखिले. पण त्यांचा अपमान न करितां,

‘जातीचे नीच असून अशा रीतीने का होईना पण श्रीहरीचे भक्त झाले. माझ्या स्वामीचा वेश घेतला, तेव्हा यांचे पूजनच केले पाहिजे’

असे म्हणून त्यांचे पूजन केले व पुष्कळ द्रव्य दिले.

जोपर्यंत ही मंडळी चेष्टा करीत होती तोपर्यंत तो हात जोडून उभा राहिला नंतर सर्वांची पाने मांडून सर्वांना भोजन करविले व तांबूल वगैरे देऊन जामदारखान्यातून पुष्कळशा मोहरा काढून आणून दिल्या. एका एका समोर पांचशे मोहरा ठेवून व हात जोडून ‘या अल्पसेवेचा स्वीकार करा’. म्हणून सर्वांची विनंती करू लागला.

हा चमत्कार पाहतांच सर्वांची अन्तःकरणवृत्ति पालटली व ते सर्व म्हणून लागले की, ‘आम्ही तुमचा छळ करण्याकरिता आलो पण आपले चित्त अत्यंत निर्मळ आहे. आम्ही महाचांडाळ आहो. आतां आम्ही जो वेश घेतला त्याचा आंता आम्ही एकदा पूर्ण रसच चाखूं. आपल्या दर्शनाने

आमची अन्तःकरणे अत्यंत शुद्ध झाली. आतां आम्हाला द्रव्य नको, त्याची दुर्गंधी येऊ लागली आहे. आम्हाला आता अनुग्रह देऊन पावन करा'

असे म्हणून सर्वांनी त्याचा पायावर डोके ठेविले व त्याच्यापासून अनुग्रह घेऊन त्याचीच सेवा करीत राहिले.

०००

१४. अन्तर्निष्ठ राजाची कथा

पूर्वी एक राजा होता. तो अन्तर्निष्ठ भक्त होता. त्याची भक्ति कोणालाही दिसत नसे. बाहेरून पाहता दिसावयाला केवळ विषयासक्त पुरुषाप्रमाणे कधी भगवंताचे नावंहि न घेणारा असा भास होत असे. पण अन्तःकरणात सारखे भगवंताचे स्मरण चालत असून भगवंताकरिता त्याचा जीव कासाविस होत असे.

याची राणी परम धर्मिक व भक्त होती. तिने आपल्या पतीच्या बाह्य आचरणावरून, आपला पति भगवन्चिन्मुख आहे. असे चित्ताशी ठरवून घेतले व त्यामुळे आपल्या पतीच्या त्या संसारासक्तीबद्दल तिला फार वाईट वाटे. राणीचा मात्र बाह्यतः व अन्तःकरणातून कथाकीर्तन नामस्मरण इत्यादि भागवत धर्माकडे सारखा ओढा लागलेला होता.

एकदा रात्री राजा निजला असता राणी राजाचे चरण चुरत बसली, तितक्यांत एकाएकी राजाच्या मुखातून झोपेत असतांनाच अत्यंत विरहयुक्त अन्तःकरणाने 'हे, राधाकृष्ण' असे नामस्मरण निघाले. तेव्हा राणीला आपल्या पतीचा भगवद्भाव कळून आला. राजाच्या मुखातून अशी कोमळ मधुर वाणी निघालेली पाहून राणीला अत्यानन्द झाला.

दुसरे दिवशी सकाळी तन्निमित्त तिने मोठा उत्सव मांडला.

राज्यात घरोघरी गुढ्या तोरणे उभारण्याचा हुकूम केला व आनंदोत्सवाप्रीत्यर्थ तोफा सोडल्या. जिकडे तिकडे नगरात मंगलवाद्ये वाजूं लागली व आनंदाने तिने नगरात साखर वाटली साधुसंतांना व ब्राह्मणांना बोलावून पुष्कळसे द्रव्य लुटविले. जणुं काय राजाला एखादा मुलुख मिळाला किंवा एकाद्या घनघोर युद्धात राजाला जय मिळला अथवा बरीच वर्षे संतती नसतां एकादे पुत्ररत्न जन्मले अशा प्रमाणे राणीने उत्सव मांडिला.

असा जिकडे तिकडे उत्सव पाहून राजाने प्रधानाला उत्सवाचे कारण विचारले. प्रधानाने राणीसाहेबांचा तसा हुकूम असल्याचे सांगितले. राजाने नंतर राणीला 'येवढ्या थोर उत्सवाचे कारण काय?' म्हणून विचारले.

राणीने राजाचा कौतुकाचा प्रश्न ऐकून घेऊन मोठ्या आनंदाने सांगितले की, 'महाराज आजपर्यंत आपल्या मुखातून भगवंतांचे नाम निघतांना मी कधी पाहिले नव्हते, त्यामुळे मला फार वाईट वाटत असे. पण काल रात्री एकाएकी अत्यंत विरहयुक्त अन्तःकरणाने 'हे राधाकृष्ण' अशी अक्षरे आपल्या मुखातून बाहेर पडली. ती ऐकून मला अत्यंत आनंद झाला व त्या निमित्ताने हा आजचा उत्सव मी मांडिला आहे'

हे राणीचे वाक्य ऐकतांच, 'अरेरे, माझे जीवन. हे भगवन्नाम. ते मुखावाटे बाहेर पडले'

असे एकदा बोलून राजा एकदम मूर्च्छित पडला व तात्काळ त्याने तेथेच प्राण सोडिला.

मुखावाटे नाम निघाले म्हणून राजाने प्राण सोडिला, हे राणीने पाहतांच तिची विचित्र स्थिति झाली तिचा कंठ गहिवरून आला तोंडातून एक शब्द निघेना. आपल्या भक्तीचा मला देखील यत्किंचित् मागमूस लागू

दिला नाही, असा त्यांचा भगवंताचे ठिकाणी निर्व्याज प्रेम होता. हे पतीचे प्रेम आठवून तिला आपल्या बुद्धीचा विसर पडला. काही सुचेनासे झाले. राजाच्या भगवद्भक्तीचे चित्र तिच्या डोळ्यापुढे सारखे खेळू लागून तिने त्याच्या विरहातच शेवटी प्राण सोडिला.

०००

१५. गुरुवचनविश्वासाचे फळ

कोणी एक गुरुवचनावर अत्यंत विश्वास ठेवून वागणारा गृहस्थ होता. तो आपल्या गुरुलाच इष्ट मानीत असे व इतर साधूंना कनिष्ठ लेखील असे. पण हे त्याच्या गुरुला आवडेना. गुरुला वाटे की माझ्या ठिकाणी याचा जसा निःसीम प्रेम आहे तसाच इतर साधूंचे ठिकाणीहि असावा. आपण जर याला हे समजावून दिले व सर्व साधूंचे ठिकाणी समान प्रेम ठेवण्यास सांगितले तर तो तसे निश्चयाने करील. पण आपण सांगावे किंवा नाही? याला ही गोष्ट अत्यंत जिद्दाळ्याची कशी वाटू लागेल व तो सर्व साधूंना सारख्या प्रेमाने कसा पाहील, अशी गुरुला नित्य काळजी वाटे. एके दिवशी आपणच याला सर्व साधूंचे ठिकाणी सारखा प्रेम ठेवण्याला सांगावे, असे गुरुजीने ठरवून त्याला हाक मारिली.

‘काय आज्ञा आहे?’ म्हणून शिष्य जवळ येऊन विचारू लागला पण उद्या सांगू म्हणून गुरुजीने त्याला परत पाठविले.

याप्रमाणे नित्यच्या नित्य गुरुजीने बोलवावे व ‘काय आज्ञा आहे’ म्हणून शिष्याने विचारले असता ‘उद्या सांगू’ म्हणून परत पाठवून द्यावे असा क्रम काही दिवस चालला.

पण याचा परिणाम असा झाला की, त्या शिष्याची त्या आज्ञेवर

अत्यंत प्रीति जडली व तो वारंवार ‘ती कोणती आज्ञा आहे’ म्हणून विचारू लागला तरी पण गुरुजीने ‘उद्या सांगू’ म्हणून वेळ मारूनच न्यावी.

पुढे काही कारणाकरतां त्याला दुसऱ्या गावी पाठविले. तेव्हाहि तो पुनः त्या आज्ञेविषयी खुलासा विचारू लागला. पण त्या वेळीहि ‘गांवाहून परत आपल्यावर सांगू’ म्हणून गुरुजीने त्याला तसेच न सांगता जाऊ दिले. शिष्य गांवाला गेला व कार्यानिमित्त त्याला तिकडे दोन चार महिने लागले. या लोटलेल्या काळात गुर्वाज्ञा जाणून घेण्याविषयीची त्याची उत्कंठा अत्यंत वाढतच राहिली. त्यांतहि पुनः त्या अवधीत शिष्याच्या पश्चातच गुरुचा अंत झाला. बातमी कळतांच शिष्य गांवाहून परत आला. तो त्याला इतर शिष्य गुरुजीला घेऊन जातांना दिसले. हे पाहतांच त्या प्रेतापुढे वाटेतच तो आडावा पडला.

इतर शिष्यांना सद्गुरुंच्या पायाची शपथ घालून विनंती केली की “तुम्ही महाराजांना दहनाकरितां स्मशानात घेऊन न जातां, घरी परत घेऊन चलावे. मी गावाला जातेवेळी ‘गावाहून आल्यानंतर आता सांगीन’ म्हणून गुरुजीने मला सांगितले होते. ती आज्ञा सांगण्यापूर्वीच तुम्ही त्यांना कसे नेता?”.

हे त्याचे म्हणणे सर्वांनी ऐकून घेऊन सांगितले ‘बाबा, या संसारात अशा कितीतरी गोष्टी घडतात की, मनुष्य उद्या करीन म्हणतो पण तो ती न करताच देह ठेवितो व ती गोष्ट तशीच राहून जातो. तू मूर्ख आहेस. आतां काय तुला आज्ञा करायला गुरुजी येणार आहेत? भलताच हट्ट धरू नकोस. आम्हाला प्रेताला लवकर अग्निसंस्कार करू दे’ पण तो कांही केल्या ऐकेना.

तेव्हा सर्वजणांनी सांगितले की, ‘गडे हो चला एकदा घरी परत. त्याच्या म्हणण्याप्रमाणे होऊन जाऊ द्या’

सर्वानी प्रेत घरी आणले. तेव्हा त्या शिष्याने गुरुजींचे प्रेत सोडवून आसनावर बसविले. व त्या प्रेताला सांष्टांग नमस्कार करून हात जोडले. आणि गुरुच्या कानाजवळ जाऊन म्हणू लागला की, "महाराज, आपण मला काही आज्ञा सांगण्याचे कबूल करून, ती न सांगतांच प्रयाण केले, हे कसे? ती आज्ञा आता मला कशी कळेल? ती नकळता माझ्या या देहात प्राण राहणे शक्य नाही".

अशा रितीने तो शिष्य विलाप करू लागला असता त्याचा तो सत्य निष्काम प्रेम पाहून गुरुजींचे अन्तःकरण द्रवले व तात्काळ त्यांनी पुनः त्या देहात प्रवेश केला व सावध होऊन बसले. आणि त्याला त्यांनी सांगितले की, 'बाबा माझ्यावर जसा तुझा निष्काम व निःसीम प्रेम आहे तसाच सर्वा संतांवर असू दे व त्यांची अशा रितीने सेवा करीत जा की त्यांना त्या सेवेचा भार पडेल व ते प्रसन्न होतील.'

०००

१६. कबीरांचे चरित्र

कबीरांची भक्तिनिष्ठा एवढी जबर होती की त्यांनी वर्णाश्रमधर्म व षड्दर्शन यांची श्रेष्ठता काही ठेविली नाही. भक्तीला जे आचरण विरोधी असेल ते सर्व त्यांनी अधर्मरूपच ठरवून दिले. भक्तीवाचून यज्ञयोगव्रतदान ही सर्व तुच्छ आहेत असे त्यांनी स्पष्ट दाखवून दिले.

रामानंदांची एक विधवा मुलगी होती. ती रात्रंदिवस आपल्या पित्याची सेवा करीत असे. याप्रमाणे सेवा करीत असता १२ वर्षे लोटली. एके दिवशी सद्गुरु प्रसन्न झाले व त्यांनी देवाची निर्माल्याची फुले तिच्या ओटीत घातली. स्वामी रामानंद तिच्यावर इतके प्रसन्न झाले होते की,

मुलीच्या ओटीत फुले टाकिते वेळी त्यांना 'माझी मुलगी बालविधवा आहे' याचे देखील भान राहिले नाही. व एकदम फुले ओटीत टाकून 'तुला पुत्र होईल' असा त्यांनी आशीर्वाद दिला.

वचन ऐकतांच मुलगी मनात लाजली व ही फुले गंगेत शिरवून द्यावी म्हणून गंगेवर जाऊन जो पदर उघडा करू लागली तोच तिला पुत्र दिसला. हे पाहताच तिचे मन अत्यंत शंकित झाले व लोक आपल्याला काय म्हणतील याची तिला भीति वाटली. स्वतः मी पतिहीन असल्यामुळे स्वामीवरच भलतांच आरोप लोक करतील, असे वाटून तिने ते बालक गंगेत सोडिले. पण ते न भिजता किंवा न बुडता वाहत जाऊ लागले.

पुढे एक मोमिण व त्याची बायको सुत धूत बसली होती त्यांनी तो मुलगा पाहिला. उभयता निपुत्रिक असल्यामुळे लागलीच मोमीणाने मुलगा उचलून घेऊन आपल्या बायकोच्या ओटीत टाकला. मुलगा ओटीत घालताच मोमीणकान्तेला पान्हा फुटला. दोघांनाहि मोठा आनंद झाला त्यांनी त्या मुलाला घरी आणिले व मोठा उत्सव करून त्याचे कबीर हे नांव ठेविले.

दिवसेंदिवस मुलगा मोठा होऊ लागला. पुढे त्या मोमीणाने देहविसर्जन केल्यामुळे संसाराचा भार कबीरावर पडला. कबीर हा बाळपणापासूनच विरक्त व भक्तिभावात निमग्न राहत असून 'या संसार समुद्रातून मी बाहेर कसा पडेन, मला भवतारक सद्गुरुची प्राप्ती कशी होईल' या चिंतेतच नेहमी त्याचा काळ जात असे. अशी नित्य काळजी वाहत असता, भगवंताला त्याची दया आली व आकाशवाणी झाली की,

'कबीरा व्यर्थ चिंता करू नकोस तिलक व माला यांचा अंगीकार करून तू रामानंदाना शरण जा. आकाशवाणी होतांच कबीराला खेद व आनंद वाटला. रामानंदांसारख्या गुरुचा शोध लागल्यामुळे आनंद झाला.

पण 'रामानंदांचा आचारविचार, सोवळेओवळे फार कडक असून आपण तर जातीचे म्लेंच्छ आहोत तेव्हा ते आपले तोंडहि पाहणार नाहीत, मग उपदेश कसा मिळणार!' असे वाटून कबीराला खेद झाला पण तितक्यात परत आकाशवाणी झाली.

'कबीरा, प्रातःकाळी जेव्हा महाराज स्नानाला जातील तेव्हा तूं वाटेत पडून रहा. उत्तर रात्री लगबगीने स्वामी स्नानाला जातील व मार्गात पडून राहिलास म्हणजे सहज महाराजांचा तुला पाय लागेल पाय लागताच स्वामीला वार्डट वाटून ते रामराम म्हणतील. तोच उपदेश समजून त्याचा अहर्निश जप केल्याने तूं तरून जाशील'

या आकाशवाणीचा उपदेश श्रवण करून कबीराने तसेच केले.

याप्रमाणे रामनंदांचा उपदेश झाल्यावर कबीरांनी रामनामाचा रात्रंदिवस जप सुरू केला. देहावर तिलक माला चिन्हे धारण केली. हे पाहतांच कबीराचे आईबाप त्याला बोलू लागले. ते म्हणाले,

'अरे आपण जातीचे यवन. आपला धर्म निराळा निमाज पढणे आपला धर्म. वाटले तर तूं संगिल्यप्रमाणे पांच वेळ निमाज पढत जा. पण हे हिंदूचे आचरण सोडून दे'.

पण तो आईबापाचे आईकेना. आईबापांनी त्याला असा उपदेश केला की त्याने कनात बोटे घालावी. येणाऱ्या जाणाऱ्या लोकांनी 'तुझा गुरु कोण? तुला नीचाला तिलक माला कोणी दिल्या?' म्हणून विचारावे. त्यांनी स्वामी रामानंदांचे नाव सांगून 'त्यांनी मला कृतार्थ केले' म्हणून मोठ्या विनयाने सांगावे याप्रमाणे गावात बोभाट होऊ लागला.

लोक म्हणू लागले 'काय हो, स्वामी आपल्याला मोठे श्रेष्ठ कर्मठ म्हणवितात व या नीचाला त्यांनी कसा उपदेश केला? याप्रमाणे रामानंदानाहि लोक नावे ठेवू लागले. एकाने हे वर्तमान रामानंदांचे

कानावर घालते व 'कबीर हा जातीचा यवन असतांना आपण त्याला उपदेश केला हे बरे नव्हे तो तुमचे नाव सांगतो' असे म्हणू लागला.

स्वामींनी सांगितले 'कबीर हा कोण मला माहित देखील नाही' नंतर दहापाच शिष्यांना बोलावून कबीराला धरून आणण्याची आज्ञा केली. त्या शिष्यांनी जाऊन कबीराला धरून आणिले पण यवनाचे मुख पहावयाचे नाही म्हणून स्वामींनी मध्ये पडदा टाकिला व आतून त्याला विचारले.

'अरे नष्टा, ही दीक्षा तुला कोणी दिली. खरे सांग नाहीतर पहा. तुला शिक्षा करीन. मला बळेच आपला गुरु म्हणतो तरी मी तुला कधी उपदेश दिला हे सांग'

स्वामीचे वचन ऐकतांच कबीराने साष्टांग नमस्कार केला व सांगितले 'महाराज आपण एके दिवशी स्नानास जात असतां आपल्या मार्गात मी पडून राहिलो. आपले चरण मला लागले. चरण लागताच आपण नामस्मरण केले. तोच उपदेश मानून घेतला. मी कृतार्थ झालो'

हे त्याचे वचन ऐकतांच रामानंदाचा कंठ दाटून आला व पडदा दूर करून कबीराला एकदम त्यांनी आलिंगन दिले व म्हणाले 'वा, वा रामनामाचा महिमा तुला कळला. तूं धन्य आहेस' असे म्हणून त्याच्या मस्तकावर स्वामींनी हात ठेवीला.

अमृतपानयोग

आपली महंती फार वाढली, हे पाहून एकदां कबीराने दोन वेश्या बोलाविल्या व त्यांचे जवळ गंगेने भरलेल्या दोन कुप्या देऊन व त्यांच्या गळ्यात हात टाकून बाजारोबाजारी फिरू लागले. उद्देश हा की, आपण पानसक्त व वेश्यासक्त झालो. असे लोकांस वाटून त्यांनी आपला अपमान करावा. हा चमत्कार पाहून सज्जनांना खेद झाला व दुर्जनांना फार आनंद झाला. दुर्जनांनी निंदा करण्यास सुरुवात केली. ती राजाचे कानावर

गेली. राजाचे चित्त थोडे साशंक झाले.

‘आपला शिष्य असून आपल्याविषयीच राजाचे मन शंकित होणे बरे नव्हे. ते त्याला नरकात लोटील. या अपायापासून त्याचा उद्धार करावा’ म्हणून कबीर तेथून राजसभेत आलेत.

राजाचे चित्त मलीन झाल्यामुळे राजाने पूर्वपार त्यांचा सत्कार केला नाही. कांही चमत्कार दाखवावा म्हणून कबीराने शिशीतले गंगोदक जाजमावर ओतून दिले. व जाजम चोळू लागले. हे पाहतांच राजास मोठा विचार पडला. हात जोडून म्हणाला. ‘महाराज हे काय केले ?

तेव्हा कबीर म्हणाले ‘राजा, जगन्नाथाचा पंड्या देवाला नैवेद्य दाखवीत असतांना त्याच्या पायाला अग्नि लागला; तो मी पाणी टाकून व चोळून विझविला.’

हे ऐकतांच राजाला मोठा चमत्कार वाटला, व त्याने शोध करण्याकरितां जासूसाला रवाना केले. परत जासूसाने येऊन तेच वर्तमान कथन केले. जासूसाचे तोंडून हकीकत ऐकतांच राजाला अत्यंत अनुताप उत्पन्न झाला व राणीला सर्व हकीकत निवेदन केली.

‘माझ्याकडून सद्गुरुद्वेष घडला याला काय करू ? माझ्या देहास हा अग्नि जाळून टाकीत आहे. याला काही उपाय सांग’ म्हणून राणीला विचारले असता राणीने उत्तर दिले -

‘महाराज, एका राज्यमदामुळे आपल्या हातून हा प्रमाद घडला आहे, तेव्हा राज्य सोडून आपण वनांत जावे, हे बरे’

स्त्रीयेचे वचन ऐकतांच तात्काळ राज्यसंपत्ति सोडून देऊन, राजाने डोक्यावर गवताचा भारा घेतला व गळ्यास कुऱ्हाड बांधली व बाहेर निघाला राणीहि राजाच्या पाठोपाठ निघाली. अनुतापयुक्त अन्तःकरणामुळे दोघांच्याहि डोळ्यातून सारख्या अश्रुधारा चालल्या

होत्या. ‘मी काय अनर्थ केला’ असे वाटून राजाचा देह सारखा कांपत असे. हे पाहताच कबीराला गहिवर आला व राजाच्या समोर जाऊन कबीर म्हणाले, ‘वत्सा, अनुताप झाल्याबरोबर तुझे पाप नाहीसे झाले आहे. आता काष्ठभार टाकून देऊन माझ्या आज्ञेने राज्य कर’.

गुरुआज्ञा म्हणून राजाने पुढे राज्य केले. याप्रमाणे कबीराची कीर्ति वाढू लागली. हे कांही गावांतील ब्राह्मणांना सहन झाले नाही. पण कबीराची फजिती करण्याचा त्यांना उपाय सुचेना. राजापाशी गाऱ्हाणे करावे तर राजाच शिष्य बनाला. इतक्यात लखनौचा बादशाहा तेथे काशीत आला. हे समजतांच ब्राह्मणांना आनंद झाला. त्यांनी कबीराच्या आईस जाऊन सांगितले की, ‘लखनौचा बादशाहा येथे आला आहे. तुझ्या जातीचे लोक मिळून त्याच्यापाशी फिर्याद करणार आहेत की ‘तू जातीची मुसलमान असून तुझा मुलगा हिंदुधर्म पाळतो व हिंदूच्या देवाचे भजन करितो म्हणून त्यांना जातीतून वाळीत टाकावे. तेव्हा तूच आधी जाऊन बादशाहापाशी आपल्या मुलाची फिर्याद कर’

ब्राम्हणांचे वचन ऐकून ती म्हातारी घाबरली व ‘बरे आहे, मी राजापाशी फिर्याद नेते पण माझी तेथे दाद कोण लावून देईल ?’ म्हणून ब्राम्हणांना विचारुं लागली.

ब्राह्मणांनी सांगितले ‘त्याची तुला काळजी नको. आम्ही तुझी दाद लावून देवू’.

मग कबीर-विरोधी जेवढे लोक होते ते सर्व त्या बादशाहाकडे गेले व त्याच्या कानावर सर्व हकीकत घालून त्याची आई फिर्याद घेऊन आल्याचे सांगितले व कबीराला शासन करून धर्मस्थापना करण्यास विनंति करुं लागले.

हकीकत ऐकतांच बादशाहाला क्रोध चढला व कबीराला धरून

आणण्याविषयी राजाने सेवकाला आज्ञा केली. राजाज्ञा होताच सेवक कबीराला बांधून आणण्यासाठी धावले व कबीराला अतिशय कडसून बांधून आणून राजापुढे उभे केले हा जाच पाहून कबीराने अन्तःकरणात राघवाचे उपकार मानिले. पण राघवाचा जीव कासाविस झाला. कबीराला राजासमोर आणिल्यानंतर काजी लोकांनी त्याला राजाला सलाम करण्यास सांगितले.

कबीराने उत्तर दिले की, 'मी एका रामावांचून दुसरे काहीच जाणत नाही. त्या रामाचे मी एकदा चरण धरीले आहेत. आता दुसऱ्याला मी सलाम करू शकत नाही'.

हे कबीराचे वचन ऐकतांच राजा अत्यंत क्रुद्ध झाला व साखळदंडानी खूब घट्ट बांधून कबीराला गंगेत फेकून दिले. पण कबीराचे साखळदंड आपोआप तुटून जाऊन कबीर न बुडतां परतीरास जाऊन उभा राहिला.

हे पाहतांच राजाला 'जादुकिमिया माहीत आहे व त्याने प्रयोग करून साखळदंड तोडीले' असे वाटले व पुनः कबीरास धरून आणण्याची आज्ञा करून व एक काष्ठाची चिता रचवून त्यावर कबीराला बसविले व चितेला अग्नि लावून दिला. कबीर आनंदाने तेथे राघवाचे भजन करीत बसला. परंतु चमत्कार असा झाला की अग्नीत सोने टाकिले असतां ते जसे अधिक कांतिमान् हाते त्याप्रमाणे कबीराचा देह भस्म न होतां, अधिक तेजस्वी झाला.

मग कबीराला हत्तीपुढे उभा करून त्यावर हत्ती सोडिला. पण कबीराला पाहतांच हत्ती चित्कार करीत पळून गेला कारण भगवान् रामचंद्र तेथे नरसिंहाचे रूप धारण करून उभे होते.

आपण कोणताही उपाय केला तरी कबीर मरत नाही हे पाहतांच

बादशहाच्या मनात भाव उत्पन्न झाला व 'मला परमेश्वरापासून वाचवा' म्हणून कबीराच्या पायावर येऊन पडला. कबीरांनी त्याला आश्वासन देऊन त्याच्या कोणत्याही देणगीचा अंगिकार केला नाही.

याप्रमाणे ब्राह्मणांनी कबीराला छळिले पण त्यांना यश आले नाही व त्यांना अनुतापहि झाला नाही. त्यांचा मत्सर वाढतच गेला.

एके दिवशी सर्व ब्राह्मणांनी विचार करून चार ब्राह्मणांचे मुंडन करून व त्यांना तुळशीमाळा लेववून चारी दिशेस पाठविले व चारी दिशेला जेवढे संत असतील त्या सर्वांना चैत्रशुद्ध नवमीला कबीराचे येथे यावे, म्हणून निमंत्रण देण्यास सांगितले उद्देश हा की याप्रमाणे साधुसंतांचा भयंकर मेळा मिळाला म्हणजे कबीराच्याने त्यांचा परामर्ष घेणे होणार नाही. व अर्थातच मग तो काशीतून पळून जाईल.

निमंत्रण केल्याप्रमाणे हजारो साधुसंत चोहों दिशेकडून येऊन उतरले व जो तो 'भाग्यवान कबीर कोठे आहे? एकदां आम्हाला त्याचे दर्शन झाले पाहिजे' असे म्हणून लागला. कबीरांनी प्रसंग ओळखिला असल्याच्याने इतक्या जणांचा परामर्ष होणे शक्य नाही, असे वाटून कबीर लपून बसले. ब्राह्मणांनी याप्रमाणे कबीराची फजिती करण्याचा प्रसंग आणिला तरी भगवंताला त्याची चिंता जडली. भगवंतानी साधुसंताइतकीच कबीराची रूपे धारण करून निरनिराळ्या रितीने त्यांची सेवा केली.

एकेका संतापाशी एकेक कबीर प्रगट झाला व त्यांना लागेल ते उपचार पुरवू लागला. काशीचे दुर्जन तमाशा पाहत असतां त्यांना एकाएका संतापाशी एकएक कबीर त्यांची सेवा करितांना दिसला. कोठे कबीर नामचर्चा करीत आहे, तर कोठे कबीर अर्चा करीत आहे. कोठे कोणाचे घोडे खाजवित आहे. कोठे भाडे चुकवीत आहे. कोठे कोणाचे पाय दाबीत आहे. ज्याची जशी जशी इच्छा असेल तशी तशी कबीर त्यांची

सेवा करूं लागला. हा चमत्कार पाहतांच सर्व दुर्जन लज्जित झाले.

याप्रमाणे रामनवमीचा उत्सव करून सर्वास फराळास दिले व पंजरी वाटली. याप्रमाणे सात दिवस झाले. नंतर सर्व संत जाण्यास निरोप मागू लागले. जातेवेळी सर्वांना वस्त्रे वाटली निरोप व वाटखर्ची वगैरे देऊन, संतांची बोळवण करून भगवान् गुप्त झाले.

सर्वसंत जातात असे ऐकतांच जातेवेळी तरी संतांचे दर्शन घ्यावे, म्हणून वाटेत कबीर उभा राहिला. सर्वांनी कबीरांस पाहतांच आशीर्वाद दिला व म्हणाले 'वत्सा, असा उत्सव आम्ही साऱ्या जन्मात आतांच पाहिला' हे वचन ऐकतांच लीलानाटकी रघुनाथाची ही कृति आहे हे कबीराने जाणिले व सर्वास नमस्कार करून घरी आला.

असा हा सर्व कबीरांचा प्रताप पाहून इंद्रास संकट पडले. त्यांचे सामर्थ्य भ्रष्ट करण्याच्या इच्छेने दोन अप्सरा बोलावून त्यांना कबीरास मोह पाडण्यास सांगितले. इंद्राचे वचन ऐकून त्या अप्सरा भूमीवर आल्या. काशीत येऊन कबीरासमोर नृत्य व हावभाव करूं लागल्या. पण कबीराचे चित्त अणुमात्र वश झाले नाही व तात्काळ एक पद करून सांगितले की 'यापैकी एक माझी आई व एक मावशी आहे' हे वचन ऐकतांच अप्सरा लज्जित होऊन व नमस्कार करून चालत्या झाल्या व इंद्रसभेत जाऊन सांगितले की, 'प्रभो, कबीर हा केवळ विष्णूचा अवतार असून त्याला आपले इंद्रपद तृणतुल्य आहे. आपण उगीच काळजी करूं नये'.

असे कबीराचे वैराग्य पाहून भगवान् संतुष्ट झाले व तात्काळ कबीराला दर्शन दिले. भगवंताला पाहतांच कबीराला आनंद झाला व त्यांनी साष्टांग नमस्कार घातला. भगवंतानी शिरावर कृपाहस्त ठेवून सांगितले,

'बा कबीर, तुझी इच्छा असेल तों पर्यंत माझे गुणसंकीर्तन करून

लोकोद्धार करीत या भूमीवर रहा व शेवटी सदेह माझ्या वैकुंठाला ये' इतके बोलून भगवान् गुप्त झाले व कबीराचे चित्तास फार संतोष झाला.

पुढे एकदा कबीर सांगू लागले की आम्ही निजधामास जातो' हे ऐकून ब्राह्मण म्हणू लागले की 'म्हणूनच तर हा काशीत राहतो. जर नाममहिम्त्याच्या बळावर हा वैकुंठी जाण्याची गोष्ट बोलत असेल तर याने पंचक्रोशी सोडून जावे मग पाहू याला वैकुंठाची प्राप्ति होते काय ती!'

कबीराने ही गोष्ट लक्षात ठेवून नामाचा प्रताप दाखविण्यासाठी अन्तकाळी मगध देशात जाऊन प्राण सोडिला. या देशात मेलेला मनुष्य गर्दभ योनीत जातो असे शास्त्र म्हणते. पण कबीराने येथे येऊन हिंदु मुसलमान या दोघांनाहि बोलावून 'आमची बोळवण करा' म्हणून विनंती केली व तुळशीफुले आणवून त्यामध्ये स्वतः आपण निजले व वरून वस्त्र घालावयास सांगितले. नंतर कांही वेळाने कबीराचे हलनचलन बंद पडलेले पाहून हिंदुमुसलमान परस्परात भांडू लागले.

हिंदु म्हणत 'यांना अग्निसंस्कार करावा'. मुसलमान म्हणत की 'यांना गाडावे'. दोघेहि भांडत असतांना वस्त्र काढून जो ते दोघेजण पाहू लागले तों आंत कबीराचे शरीर नसून नुसती फुले व तुळशी हीच काय ती दिसली. मग दोघांनी तो प्रसाद समजून हिंदूंनी तुळशी व मुसलमानांनी फुले यांचा अंगिकार केला व कबीराचा जयजयकार करीत सर्व मंडळी घरी निघून गेली.

१७. राजा पिपाजीची कथा

कोणी गांगरोलगडचा पिपाजी नावाचा एक राजा होता. त्याचा देवीवर एकानिष्ठ प्रेम असे त्यामुळे भुते-प्रेते गोंधळी याचे फार आदरतिथ्य करीत असे. संतसेवाहि करी. पण संतांचे महिमान व भक्तीचा जिद्दाळा माहीत नसल्यामुळे तो सामान्यत्वे करूनच त्यांचे आदरतिथ्य करी. संत तोच त्याचा सामान्य आदर स्वीकारीत व तेवढ्यानेच संतुष्ट होऊन, त्याच्या ठिकाणी भक्तिप्रेमा उत्पन्न व्हावा म्हणून परमेश्वराची अत्यंत कळकळीने करुणा भाकीत. संतांची प्रार्थना ऐकून पिपाजीच्या ठिकाणी प्रेम उत्पन्न करण्याचे भगवंताचे मनांत आले.

एके दिवशी पिपाजी निजला असतां पिपाजीने एक भयंकर स्वप्न पाहिले. भयंकर अक्राळ विक्राळ स्वरूप धारण करून एक पिशाच आपल्या उरावर बसले व त्याने आपल्याला जमिनीवर आपटले, असे त्यास दिसले. त्याबरोबर राजा रडतच जागा झाला. त्याच्या डोळ्यासमोर एकसारखे ते भयंकर पिशाच दिसू लागले. त्याला काही करमेना तो सारखा भीतीने गांगरून जाऊन कांपत असते. त्याला वाटले की या देहामुळे आपल्याला एवढे दुःख होत आहे तेव्हा या देहापासून मुक्त झाले पाहिजे. देहापासून मुक्त होण्याचा काही उपाय असल्यास देवीस विचारावे म्हणून तो देवीची प्रार्थना करू लागला की 'अंबे या देहाच्या भीतीपासून सुटण्याचा काही मार्ग असल्यास मला सांग'

देवीने सांगितले 'बाबा मुक्तिशिवाय देहभीती जाणे शक्य नाही व तुला मोक्ष पाहिजे असला तर श्रीहरीस शरण गेल्याखेरीज तो तुला मिळणे शक्य नाही'

तेव्हा पिपाजी म्हणाले, 'माते, आजपर्यंत तुझे मी उगीचच सेवन केले, असे आता मला वाटते'.

देवीने सांगितले 'बाबा, मी तुला हरिप्राप्तीचा उपाय सांगतला. तू रामानंदाला शरण जा. म्हणजे तुला भगवत्प्राप्ति सहज होईल.'

हे ऐकिल्यापासून पिपाजीला कांही सुचेनासे झाले. खानपान राज्यकारभार यापैकी कशातहि त्याचे चित्त लागेना. प्रधानादिकांना वाटले की, राजा विक्षिप्त झाला. एकदा तो मेण्यात बसून काशीस जाण्यास निघाला. प्रधानाने बरोबर पुष्कळसे लोक व सैन्य बरोबर घेऊन बोळवण केली. राजा काशीस आला. काशी पाहून आनंद वाटला व शोध करीत करीत जेथे रामानंद राहत असत तेथे येऊन पोहचला. दारापाशी येतांच द्वारपाळांनी आत जाण्यास बंदी केली. तेव्हा 'गांगरोलगडचा राजा आपल्या दर्शनास आला आहे म्हणून महाराजांना निरोप पोहचवा' अशी त्या द्वारपालास राजाने विनंति केली.

निरोप ऐकून द्वारपालाने जाऊन सांगितले की 'महाराज आपल्या दर्शनाकरिता कोणी एक राजा आला आहे'

रामानंदानी त्याच्या अन्तःकरणातील भाव समजून घेऊन 'येथे राजा वगैरेचे कांही एक काम नाही. आम्ही गरीबांचे चाहते आहो' असा त्याला परत निरोप पाठविला.

हे उत्तर ऐकताच राजाच्या चित्तात लगेच वैराग्याचा संचार झाला व बरोबर सेना वगैरे जी मंडळी आली होती त्यांना परत जाण्यास सांगितले, परंतु सेवकजन एकेनात. तेव्हा राजाने प्राण देण्याची त्यांना भीति घातली हे पाहतांच सर्व दूर निघून गेले व तमाशा पाहू लागले राजाजवळ जे काही धन वस्त्र होते ते सर्व राजाने लुटवून देऊन आंगास राख लाविली व दारापाशी येऊन उभा राहिला हे वर्तमान पाहून कोणी

रामानंदाला ते जाऊन कळविले हे ऐकतांच,

‘समोर असलेल्या वृक्षवर चढून त्या खाली असलेल्या कुव्यात (विहीरीत) उडी टाकशील तर माझे दर्शन होईल’, असे त्याला सांग म्हणून रामानंदानी निरोप पाठविला.

निरोप ऐकतांच ‘जेणेकरून महाराजांचे मला दर्शन होईल ते अवश्य करीन’ असे म्हणून राजा समोरच्या झाडावर चढला व कुव्यात उडी टाकावी तितक्यात रामानंदांनी येऊन त्याला पोटाशी धरिले. राजाने रामानंदास पाहतां क्षणीच पायावर डोके ठेवून स्फुंदून स्फुंदून रडू लागला. जशी वत्सास गाय भेटावी तशी राजाची स्थिती झाली. त्याचा तो प्रेमभाव पाहून रामानंदाने त्याला मठात आणिले व त्याला उपदेश देऊन त्याच्या चित्तात दृढ भक्तिप्रेम स्थापन केला.

राज्य सोडून पिपाजीला इकडे येण्यास एक वर्ष झाले. राजा विक्षिप्त झाला असे सर्वास वाटले. पिपाजीच्या दायादांनी राज्य बळकावून घेतले. प्रधानांनी पुष्कळ पुष्कळ पत्रे पाठविली पण त्याचे पण त्याचे पिपाजीकडून उत्तरच जाईना. तेव्हा स्वतः प्रधानाने काशीस येऊन पिपाजीची भेट घेतली पण पिपाजीने काही एक उत्तर दिले नाही. हे पाहून प्रधानाने रामानंदांची भेट घेतली व सांगितले की, ‘महाराज, राजावाचून सर्व राज्य बुडत आहे तेव्हा आपण कृपा करून राजाला परत पाठवावे’.

रामानंदांनी राजाला हाक मारून सांगितले ‘बाबा! आपले तन मन धन मला तूं अर्पण केले आहेस. तेव्हा राज्य कोणाचे, हे सांग पाहू?’

पिपाजी - ‘महाराज, ते सर्व तुमचेच’

असे उत्तर देतांच रामानंदानी सांगितले की ‘तूं माझी ही सेवा कर. माझे राज्य आहे, असे समजून व माझ्या ठिकाणी भाव ठेवून राज्याचे रक्षण कर’.

पिपाजीचे ‘आज्ञा प्रमाण’ म्हणून राज्य करण्याचे मान्य केले. पण ‘स्वामीचे दर्शन अन्तरते याचे फार वाईट वाटते’ असे म्हणातच ‘मी तेथे येऊन तुला दर्शन देईन’, असे रामानंदानी त्याला समजाविले.

‘येथून गेल्यावर संतसेवा कर. जेव्हा अत्यंत निर्मळ चित्ताने तुझ्याकडून संतसेवन होईल तेव्हाच माझे तेथे येणे होईल’ असे रामानंदांनी सांगितले.

आज्ञा प्रमाण मानून राजा गांगरोलगडला आला. प्रधानादि मंडळी समोर जाऊन व त्याला राजोचित वस्त्रालंकार देऊन राजमंदिरात घेऊन आली. तेव्हापासून पिपाजीने राजासिंहासन ही गुरुची गादी समजून व तिला नमस्कार करून तिच्या जवळ बसून राज्यकारभार पाहण्यास सुरुवात केली. पुनः पूर्ववत राज्यकारभार सुरू झाला. जे कोणी साधुसंत गावांत येत त्यांची अत्यंत मनोभावाने पिपाजी सेवा करी.

याप्रमाणे एक वर्ष झाले. नित्य गुरुच्या म्हणण्याची आठवण होऊन ‘अजून महाराज कां येत नाहीत’ म्हणून राजाचे चित्त गहिंवरून येईल. ‘काय माझ्याकडून चांगले संतसेवन होत नाही’ असे त्याला वाटून अत्यंत उद्विग्न होई. शेवटी रामानंदांना एक पत्र पाठविले व येण्याविषयी परोपरीने त्याची प्रार्थना केली. त्याचा तो प्रेम पाहून चाळीस संत बरोबर घेऊन गांगरोलगडला जाण्यास निघाले. कबीर-रैदासांसारखे थोर थोर भगवद्भक्त बरोबर घेऊन निघाले.

रामानंदांना जेव्हा पत्र पाठविले तेव्हापासून राजाने काशीपासून गांगरोलगडचा रस्ता साफ व सारखा करण्याकरिता काम लाविले. सहा सहा कोसावर राहण्याची व्यवस्था, शिधासामग्री व चतुर सेवक यांची नेमणुक केली होती. गांगरोलगड पासून सहा कोसावर महाराज आले, असे ऐकतांच स्वतः राजा त्यांना समोरा गेला. देवाची पालखी तयार

करून व ती खांद्यावर घेऊन सहा कोसपर्यंत राजा पायी निघाला. दुरोन महाराजांना पाहताच राजाने साष्टांग नमस्कार केला व बाकीच्या महंतानाहि पृथक नमस्कार केला. सर्वांचे पृथक पृथक स्तवन करून पुष्कळसे द्रव्य गुरूवरून ओवाळून टाकिले. सर्वांना बसावयाला वाहने दिली व आपण हाती महाराजांच्या पादुका घेऊन व त्यांच्या पालखीस खांदा देऊन पायी निघाला. नगर सर्व गुढ्यातोरणांनी श्रृंगारून व जिकडे तिकडे चंदनाचे सडे टाकून सुशोभित केले होते. रस्त्याने पायघड्या टाकिल्या असून घरोघरी दोपोत्सव केला होता. याप्रमाणे सर्वांना राजवाड्यांत आणून उतरविले व पुष्कळ दिवसपर्यंत नानाप्रकारे सेवा करीत ठेवून घेतले. पुढे रामानंद शिष्यांसहित काशीस जाण्यास निघाले. जातेवेळी राजाला अत्यंत दुःख झाले. तेव्हा रामानंदानी सांगितले.

‘राजा, तुझ्या मनात असेल तसे कर, तुला घरी राहावयाचे आहे की मजबरोबर चलावयाचे आहे ? मजबरोबर चलावयाचे असल्यास लंगोटी लाव नाही तर सुखाने राज्य करून रहा’.

हे गुरूचे वचन ऐकतांच सर्व वस्त्रालंकार फेकून देऊन राजाने लंगोटी लाविली व गुरूच्या बरोबर निघण्यास सज्ज झाला. राजा राज्य सोडून रामानंद-गुरूंबरोबर जाणार, ही बातमी सर्व गावात हा हा म्हणता पसरली. राज्याच्या वीस स्त्रिया होत्या. त्यांना ही वर्दी (बातमी) कळतांच सर्वजणी पालख्यात बसून त्या ठिकाणी आल्या व राजाप्रमाणे आम्हालाहि आपल्याबरोबर न्या म्हणून रामानंदांस म्हणून लागल्या. रामानंदांनी सांगितले,

‘राजा वैराग्यशील आहे तुम्ही आपले देह का दुःखात टाकता ? सुखाने राज्योपभोग घेत रहा’.

तेव्हा राण्या म्हणून लागल्या ‘महाराज, पतीवाचून हे सर्व भोग

आम्हाला विचवाच्या शय्येप्रमाणे वाटतात. मग आम्ही राहून काय करावे?’

रामानंदांनी पुष्कळ रितीने त्यांची समजून घालण्याचा प्रयत्न केला. पण त्या काही ऐकेनात तेव्हा त्यांनी एक युक्ती केली. त्यांना काही एखाद्या कठीण प्रसंगाचा अनुभव दाखविल्याखेरीज या मागे परतणार नाहीत, असे जाणून आपल्या एका शिष्याचे हातून वीस कांबळे बोलाविले व सर्व वस्त्रालंकार फेकून देऊन ते कांबळे नेसून आपल्याबरोबर राण्यांना येण्यास सांगितले. हा बिकट घाट पाहतांच सर्व राण्या गप्प झाल्या व ‘राजाने जाईल तेथे सुखाने जावे. आपण हे राज्यवैभव सोडून सुखाचा जीव दुःखात कशाला टाकायचा?’ असे प्रत्येक जण म्हणून लागली. ‘राजा आहे तोपर्यंत आमचे सौभाग्य कायम आहे. त्याला उदंड आयुष्य असो म्हणजे झाले तो कोठेहि कां असेना’ असे म्हणून सर्वजणी गप्प राहिल्या.

त्या सर्वात सीता नावाची धाकटी पत्नी होती. तिने मात्र रामानंदांचे वचन ऐकतांच सर्व वस्त्रालंकार फेकून देऊन व सर्व लज्जा सोडून देऊन व घोंगडे नेसून हात जोडून उभी राहिली. तिची पूर्ण परीक्षा पाहावी म्हणून रामानंदाने तिला सांगितले की. ‘बाई, तुला आपल्या पतीबरोबर यावयाचे असेल तर हे वस्त्रहि तू दूर केले पाहिजेस. पतीच्या चरणी तुला लीन व्हावयाचे असल्यास तुला आपला देह नग्न केला पाहिजे’.

हे वचन ऐकतांच तिने प्रेमनिमग्न होऊन तेही वस्त्र दूर फेकून दिले. हे पाहतांच रामानंदानी डोळे लावून घेतले व वस्त्र नेसण्यास सांगितले. आज्ञेप्रमाणे सीतेने पुनः वस्त्र नेसून घेतले. मग रामानंदानी सीतेचा हात घेऊन पिपाजीच्या हातात दिला व ‘माझ्या आज्ञेने हिला बरोबर घेऊन चल’ म्हणून सांगितले.

‘हे लचांड मला नको’ म्हणून पिपाजीने पुष्कळ विनविले पण

तिचे अन्तःकरण जाणून व परमार्थात फार मोठी सधक होईल हे जाणून, रामानंदानी आपली शपथ घालून तिला बरोबर ठेविण्यास राजास सांगितले.

पिपाजीराजा जोग घेऊन निघाल्याबरोबर त्याच्या राणीने ब्राह्मण वर्गाला सांगितले की, 'राजा राज्य सोडून जात आहे' तेव्हा ब्राह्मणांनी राणीचे भाषण ऐकताच पिपाजीला सांगितले की आपण राज्य सोडून व आम्हाला सोडून जात आहांत. आमचे न ऐकतां आपण जर जाल तर आम्ही सर्वजण तुजवर प्राण देऊ'. ब्राह्मणांच्या म्हणण्याकडे लक्ष न देता पिपाजी पुढे तसाच चालला, हे पाहून एका ब्राह्मणाने विष खाल्ले व तात्काळ राजासमोर तो बेशुद्ध होऊन पडला. तेव्हा एकच हाहाःकार झाला.

हे पाहताच रामानंद एकदम धावून आले व त्यांनी त्या प्रेताला चारपाच काठ्या मारल्या. काठ्या मारतांच निजलेला मनुष्य जागा व्हावा त्याप्रमाणे मेलेला मनुष्य उठून पळाला हा प्रकार पाहतांच सर्व ब्राह्मण लज्जीत होऊन पळून गेले.

पुढे सर्वासहवर्तमान रामानंद द्वारकेला गेले तेथे कांही दिवस राहून पुढे जावयास निघाले. पण पिपाजीने कांही दिवस तेथे राहण्याची परवानगी मागितली. रामानंदानी 'तथास्तु' म्हणून पुढे प्रयाण केले. पिपाजी द्वारकेलाच राहिले.

पिपाजी द्वारकेला असतांना एकदा स्नानाला गेले. तेथे सोन्याची द्वारका पहावी म्हणून मनात इच्छा उत्पन्न झाली. त्या ठिकाणी जे लोक जमले होते, त्यांना 'सोन्याची द्वारका कोठे आहे?' म्हणून विचारू लागले. तेव्हा त्यांनी 'याच ठिकाणी श्रीहरीने ती द्वारका बुडविली' असे सांगितले. उत्तर ऐकतांच पिपाजीने पाण्यात बुडी मारिली. भगवंताचे दर्शन व्हावे ही प्रबल इच्छा मनात असल्याने विचार न करिता समुद्रात उडी मारली.

आपल्या प्रिय भक्ताचे मनोगत विचार कळतांच भगवान् एकदम त्याचक्षणी द्वारकेतून पिपाजी समोर आले भगवंताबरोबर सर्व उद्धवादि मंडळी होती. सर्वांनी मिळून समारंभाने पिपाजीला द्वारकेत आणिले. भगवंतानी नंतर मोठ्या उत्साहाने पिपाजीची पूजा केली. रुक्मिणी आदि सर्व स्त्रियांनी मोठा सोहळा करून सात दिवसपर्यंत पिपाजीला ठेवून घेतले. शेवटी भगवंतानी पिपाजीस जाण्याची आज्ञा दिली. पिपाजीला भगवंताला सोडून जावेसे वाटेना. पण भगवंतानी सांगितले - 'वत्सा, सर्वाभूती भगवद्भाव पाहून जगताचा उद्धार करीत रहा त्यामुळे मला संतोष होईल. पुनः समुद्रात भगवद्भक्त बुडाला हा कलंक तूं परत गेल्याने धूतला जाणार आहे. नाहीतर भक्तीची नालस्ती होईल.'

बहुतप्रकारे समजावून व कुरवाळून भगवंतांनी जेव्हां व्याकूळतीने जाण्यास सांगितले तेव्हा प्रभूची आज्ञा म्हणून पिपाजी परत यावयास निघाले. पिपाजीला निघते वेळी सर्व परिवारासह भगवान् पोहचवावयास आले. तुटतुट होते वेळी भगवंतांची व पिपाजीची फार विरहाकूळ स्थिति झाले शेवटी मोठे मन करून भगवान् परत फिरले व पिपाजी समुद्राकाठी आले.

इकडे पिपाजी समुद्रात बुडाले ही बातमी सर्व लोकात पसरली. सीताबाईला ही बातमी ...

(अपूर्ण)

१८. रोहिदासांची कथा

पूर्वी एक ब्राह्मण ब्राह्मचर्याश्रमातच राहू लागला. त्याने रामानंदांचा उपदेश घेतला व रामानंदांपाशीच राहिला. त्याचा तो उत्तम आचार पाहून 'दररोज देवाच्या नैवेद्याकरिता भिक्षा मागून आणीत जा. जो कोणी भिक्षा आणील त्यापैकी तीन बोटांच्या चिमटीत जेवढी भिक्षा येईल त्यापेक्षा जास्त भिक्षा घेत जाऊं नकोस' म्हणून रामानंदानी त्याला आज्ञा केली रामानंदांची आज्ञा प्रमाण मानून नित्यच्या नित्य ब्रह्मचार्याने भिक्षा आणीत जावी. असे करितां करितां बहुत दिवस लोटले.

एकदा असे झाले की, ह्या नित्याच्या प्रकारामुळे एका वाण्याच्या मनात ब्रह्मचार्याविषयी व त्याच्या गुरुविषयी प्रेम उत्पन्न झाला व ब्रह्मचारी भिक्षेला आला असतां त्याच्या समोर तो वाणी हात जोडून उभा राहिला व म्हणाला - 'महाराज आज आपण माझ्या येथून तुम्हाला पुरेलसा पूर्ण शिधा घेऊन जा. एवढी विनंती आहे. आपण माझ्या विनंतीचा अद्दर करुं नये' पण ब्रह्मचार्याने त्याचे म्हणणे मान्य केले नाही. त्या वाण्यानेहि दहावीस वेळी त्याची प्रार्थना केली. पण ब्रह्मचार्याने त्याच्या विनंतीला रुकार दिला नाही.

एके दिवशी ब्रह्मचारी भिक्षेस निघाला तोंच फार भयंकर पाऊस सुरू झाला व जाण्याला मार्ग देखील मिळेना. त्यामुळे भिक्षेला उशीर झाला. हे पाहून पुनःत्या दिवशी वाण्याने त्याला भिक्षा नेण्याकरितां गळ घातली. ब्रह्मचार्यानेहि 'आपण नित्याप्रमाणे भिक्षा मागून नैवेद्य करुं म्हटल्यास नैवेद्याला उशीर होईल' असे जाणून त्याच्या विनंतीला मान दिला. वाण्याने जवळचे सर्व घेऊन व इतरांकडे जाऊन शिधा विकत आणून दिला.

ब्रह्मचार्याने तो सर्व शिधा आश्रमात आणीला व स्वयंपाक सिद्ध केला.

रामानंद भगवंताची पूजा करीत होते. ब्रह्मचार्याने ताट वाढून नैवेद्य नेऊन ठेविला व रामानंद तो नैवेद्य देवाला समर्पण करुं लागले. पण ध्यानात मूर्ति प्रगट होईना. तेव्हा रामानंदांनी त्या ब्रह्मचार्याला हांक मारिली. ब्रह्मचारी हात जोडून पुढे उभा राहिला तेव्हा - 'अरे, आज अपवित्र अन्न त्वां कोटून आणिलेस?' असे रामानंदांनी विचारिले.

त्यावर ब्रह्मचार्याने सर्व हकिकत गुरुजीस निवेदन केली. ती सर्व हकिकत ऐकून घेऊन 'कोणाकडून आणलेल्या पैशाने ही शिधासामुग्री आम्हाला विकत आणून दिलीस? हे वाण्याला विचारून ये' असे रामानंदांनी त्या ब्रह्मचार्याला सांगितले.

ब्रह्मचारी लगेच वाण्याकडे येऊन चौकशी करुं लागला. तेव्हा वाण्याने सांगितले, 'महाराज, एका चांभाराकडून आज काही व्याजाचे पैसे आले होते, त्यातून आज आपणाला शिधा आणून दिला' हे वचन ऐकून ब्रह्मचार्याने रामानंदांस तसेच येऊन निवेदन केले. हा प्रकार कळताच रामानंदांला वाईट वाटले व ब्रह्मचार्यास रागावून म्हणाले,

'मूर्खा, माझे वचन तूं कां मोडलेस? व ज्याअर्थी माझे वचन मोडून तूं चर्मकाचे धनाने विकत आणलेल्या शिध्याचा देवाला नैवेद्य केलास त्याअर्थी तूं त्याच योनीत जन्माला जाशील'. असा त्यांनी शाप दिला. शाप ऐकतांच ब्रह्मचारी अत्यंत खिन्न झाला. तोच पुढे रोहिदास चांभार या नावाने प्रसिद्धीस आला.

तो ब्रह्मचारी पुढे रामानंदांच्या शापाने चांभाराचे कुळात जन्माला खरा, पण पूर्वीच्या सद्गुरुसेवेमुळे त्याचे ज्ञान नष्ट झाले नव्हते.

'मी पूर्वी ब्राह्मण असतां नुसत्या चर्मकाच्या संसर्गाचे कोरडे अन्न मी घरी आणिले त्याबद्दल मला एवढे प्रायश्चित्त भोगावे लागले. आता येथे

जर मातेचे दुग्ध प्राशन केले तर पुढे माझी कोण गति होईल? असे त्याच्या चित्तात येऊन तो दुग्ध प्राशन करीत नसे.

रोहिदासाचा बाप सर्व चांभारांचा चौधरी असल्यामुळे त्याने पुत्रप्राप्तिबद्दल आपल्या समाजात मोठा उत्सव केला. पण पुढे पाचसात दिवस लोटल्यावर मुलगा अजून स्तनपान करीत नाही, ही वार्ता बापाचे कार्नी जातांच त्याला कांहीच सुचेनासे झाले.

रामानंद आपल्या घरी बसले होते. इतक्यात आकाशवाणी झाली की, 'रामानंद, तुम्ही ज्या ब्रह्मचार्याला शाप दिला तो चर्मकाचे घरी जन्माला आला आहे पण पूर्वीच्या स्मृतिमुळे दुग्धप्राशन करीत नाही. तेव्हा त्याला उपदेश करून जगरहाटीस लावावे'

ही आकाशवाणी ऐकतांच रामानंद उठले व चर्मकाचे घरी आले. रामानंदांना पाहताच चर्मकाचे अन्तःकरण प्रेमाने भरून आले व त्यांनी आपल्या मुलाची सर्व हकिकत त्यांच्या कानावर घातली व 'त्याला काही उपाय करून एवढे पुत्ररत्न माझे पदरी घाला' म्हणून चरणांवर लोटांगण घातले.

हे ऐकून रामानंदांनी सर्व लोकास तेथून दूर करविले व बालकापाशी येऊन म्हणाले, - 'अरे, तू पूर्वीचा ब्रह्मचारी असून माझ्या शापाने येथे जन्माला आला आहेस. मला जातिवर्णाश्रम वगैरे काही आवडत नाहीत. एक सत्य भगवत्प्रेमच आवडतो. तेव्हा नीच कुळात जन्म झाल्याचे दुःख सोडून देऊन मातेचे स्तनपान कर. वृथा अभिमान धरू नकोस. भगवंताची व संतांची सेवा कर, म्हणजे झाले.'

याप्रमाणे त्याला बोध करून व नाममंत्र देऊन त्याला रामानंदांनी आपला शिष्य केला. रामानंदांचा उपदेश होतांच तो निरभिमान झाला व त्याला दिव्य आत्मज्ञान झाले. रामानंदांचे मुखाकडे पाहून देहात शक्ति

नसल्यामुळे त्याने मनानेच रामानंदांना वदंन केले. रामानंदांने त्याच्या आईला बोलावून तोंडात स्तन घालण्यास सांगितले. स्तन घातल्याबरोबर रोहिदास भरभर दुग्ध पिऊ लागला. हा चमत्कार पाहून रोहिदासाच्या आईबापांना रामानंदाविषयी अत्यंत आदर वाटू लागला. एवढे कृत्य करून रामानंद तेथून निघून गेले.

पुढे रोहिदास गुरुने सांगितलेला अर्थ हृदयात दृढ धरून श्रीहरिभजन व संत सेवन करू लागला. जेथे पुराणकीर्तन होत असेल तेथे जाऊन बसावयाचे व कोणी सत्पुरुष दृष्टीस पडतांच त्याला साष्टांग दंडवत घालावयाचा, असा त्याचा क्रम सुरू झाला. सदासर्वदा सत्संगाकडे लक्ष असल्यामुळे त्याचे संसाराकडे लक्ष लागेना. त्यामुळे त्याचे वर्तन आईबापास नावडून त्यांनी त्याला बायकोस घेऊन अलग राहण्यास सांगितले. घराच्या मागे थोडी पडित जागा होती. त्याठिकाणी त्याला राहवयास सांगून भांडण होऊ नये म्हणून स्वसंतोषाने त्याला आपल्या जिनगीचाहि थोडासा हिस्सा देऊन दिला. याप्रमाणे वाडिलांनीच ह्या नवराबायकोस अलग ठेवले. तेव्हा त्या दोघांना मोठा आनंद झाला.

आपला भक्तिप्रकार लोकात प्रगट व्हावा, अशी रोहिदासाला मुळीच इच्छा नसल्यामुळे जातिरिवाजाप्रमाणे जनावराचे कातडे आणून त्याचे तो जोडे तयार करी व साधुसंतांच्या पायात नेऊन घाली. पुढे ज्या घरात आपण राहत असे तेथे एक भगवत्सेवेचे देवस्थान करून आपण आंगणात राहू लागला. विचार हा की, 'जे काही उत्तम अन्नवस्त्रअलांकरादिक वस्तु असेल ती श्रीहरी व संत यांना अर्पण करून आपण अलिप्त राहवे. 'अशा विचाराने वागत असतांना जी कांही पुंजी जवळ होती ती सर्व नाहिशी झाली. याप्रमाणे जवळचे सर्व धन गेल्यामुळे पुढे लंघने पडायला लागली व शरीर क्षीण होऊ लागले. पण हे सर्व कष्ट मोठ्या आनंदाने तो सहन

करीत असे व त्यामुळे भगवत्प्रेमसुखात यत्किंचितहि कमी आली नाही.

ही भक्ताची दशा पाहून भगवंताला करुणा आली व ते तेथे भक्ताच्या वेशाने प्रगट झाले. संताला पाहताच रोहिदास धावून प्रेमाने त्यांच्या पायावर लोळू लागला. पुष्कळ प्रकाराने त्याने त्याचे आदरातिथ केले. त्यांना काही जेवू घालावेसे त्यांना वाटले, पण जवळ पैसा नसल्यामुळे त्याला फार वाईट वाटले. इतक्यात त्यांची स्त्री म्हणली, - 'महाराज, माझ्या भावाने मला एक रुपया दिला आहे. त्याचा यावेळी आपण सत्कार्यात उपयोग करावा.'

स्त्रीचे भाषण ऐकताच रोहिदासास फार आनंद झाला. लगेच त्यांनी त्याचा शिधा आणिला. स्त्रीने उत्तम स्वयंपाक करून संतास भोजन घातले.

भोजन झाल्यावर अतिथीस्वरूप भगवान् प्रसन्न झाले व त्याला म्हणाले, 'बाबा मला येथून यात्रेला जावयाचे आहे. मार्गात चोरांचा उपद्रव फार असल्यामुळे, मज जवळ असलेली वस्तु मी बरोबर नेऊ इच्छित नाही. हा उत्तम परिस आहे. लोखंडाला घासला असता तात्काळ त्या लोखंडाचे सोने बनते. याला आपण जवळच ठेवावा व याच्या साहाय्याने आपण आपला संसार चालवावा. मी परत जातेवेळी आपणाला मागून घेऊन जाईन.'

त्यावर रोहिदासाने उत्तर दिले की, 'महाराज, या पाषाणाला घेऊन मला काय करावयाचे आहे? आमचे धन म्हणजे भगवंताची सेवा! त्यावाचून इतर धनादिकांची मला इच्छा नाही. हरीच्या नामरूपांवरून मला देह देखील ओवाळून टाकावासा वाटतो'

अतिथीला वाटले 'याला या पाषाणची प्रचीति दाखविली असता मोह सुटून हा मग तो पाषाण ठेवून घेण्यास तयार होईल' म्हणून भगवंताने

एक लोखंडाची फाळ घेऊन ती परिसास लावून त्याचे सोने करून दाखविले व 'ही वस्तु आपल्याजवळ असूं द्या' म्हणून रोहिदासास आग्रह करूं लागला. तरी रोहिदास त्याच्या विनंतीस मान देईना. भगवंताचा अत्यंत आग्रह पाहून 'आपल्या हाताने आपण छपरीत खोचून ठेवा व पुनः याल तेव्हा घेऊन जा.' असे रोहिदासाने सांगितले. हे वचन ऐकून भगवंतास आनंद वाटला व आपल्या हाताने छपरीत परीस खोचून ठेवून भगवान् चालते झाले. तेरा महिन्यांनी भगवान् परत आले व त्याला 'कसा काय परिसाचा प्रभाव आहे?' म्हणून विचारूं लागले.

रोहिदासाने सांगितले की 'महाराज, मी तुमचा परीस पाहिला देखील नाही. आपण जेथे तो खोचून ठेविला आहे तेथून आपण काढून घ्यावा. परिसावर माझा विश्वास नाही व मला तो नको.'

भगवंताने लटिकेच त्याच्यावर रागावल्यासारखे दाखवून परीस काढून घेतला व तेथून निघून गेले. त्याचे वैराग्य पाहून अन्तःकरणात भगवंताला फारच तगमग लागून गेली.

एके दिवशी भगवंताने रोहिदास बसले होते तेथे पांच मोहोरा आणून ठेविल्या. त्या मोहरा पाहताच रोहिदासाला त्रास उत्पन्न झाला व तो दुसरे ठिकाणी जाऊन बसला. तेथेहि पुनः भगवंतानी मोहरा नेऊन ठेविल्या. त्या पाहताच रोहिदास तेथून उठून दुसऱ्या ठिकाणी जाऊन बसले. याप्रमाणे जेथे जेथे रोहिदास बसत तेथे तेथे मोहरा निघूं लागल्या. हा प्रकार पाहून रोहिदासाना अत्यंत उद्वेग वाटला व 'आज पासून भगवंताचे भजन सोडून द्यावे,' असे म्हणू लागला. - तेव्हा रात्री भगवंतांनी दर्शन देऊन सांगितले की, 'रोहिदासा, तुझे वैराग्य व निस्पृहता पाहून मी हात टेकले. माझा मोठेपणा दाखवण्याकरता तरी तू हठ सोडून दे व माझी विनंती मान्य कर.'

देवाची इच्छा जाणून देवानी दिलेल्या द्रव्याचा रोहिदासांनी अंगिकार केला. नंतर त्या द्रव्यातून एक श्रीहरीचे मंदिर बांधून तेथे भगवंताच्या उपचाराकरितां सर्व ऐश्वर्य उत्पन्न केले. त्याला लागूनच जे साधुसंत येतील त्यांच्या पान्नाच्या भोजनाची व्यवस्था करून दिली. याप्रमाणे नित्य संतसंतर्पण होऊं लागून देशोदशीचे लोक दर्शनास येऊं लागले.

याप्रकारे रोहिदासांचा लौकिक वाढूं लागला असतां ग्रामस्थ ब्राह्मणाना कांही न मिळाल्यामुळे त्यांच्या मनात रोहिदासांबद्दल मत्सर वाढूं लागला व ते त्यांची निंदा करूं लागले.

‘अहो, काय हे त्यानी ढोंग माजविले आहे पहा. प्रथम एवढे वैराग्य दाखविले की, आपण ज्या घरात राहत असे ते भगवंताचे होय असे म्हणून त्या ठिकाणी न राहतां आंगणात राहत असे. आतां तर पैसे मिळवूं लागून ह्याने भले मोठे चुनेग्री मंदीर उभारले व मोठ्या धर्मशाला बांधून आपली जिनगी वाढवित आहे. साधुत्वाचे ढोंग दाखवून भोव्या भाबड्या लोकांपासून धन मिळवितो. ह्याच्या ह्या कपटाचा कोणलाही थांग लागणे शक्य नाही.’ ह्याप्रमाणे काही विप्रांनी रोहिदासांची निंदा सुरू करून जेणेकरून त्याची कीर्ति घटेल असा उपाय करा’ म्हणून इतर ब्राह्मणांनाही ते सांगू लागले.

याप्रमाणे रोहिदासांची निंदा सुरू झाली तरी भगवत्प्रेमात मुरून गेलेले रोहिदास तिकडे मुळीच लक्ष देईनात. स्वतः जे जे करून आपली महंती वाढणार नाही अशा गुप्तरितीने ते राहत असत. कोणी निंदा करीत किंवा कोणी स्तुति करीत ते लोकरंजन करण्याच्या भानगडीत मुळीच पडत नसत. पण ‘भक्तांचा महिमा वाढावा’ ही भगवतांलाच इच्छा असल्यामुळे भगवंतानी विप्रांच्या हातून रोहिदासांची छळण करण्यास सुरूवात केली.

सर्व ब्राह्मण व आणखी जे कोणी गावात दुष्ट लोक होते त्यांनी मिळून राजाकडे फिर्याद केली व भर सभेत रोहिदासांना शिव्या देऊन नानाप्रकारे बोलू लागले.

राजाने सांगितले ‘महाराज, तुम्ही भूदेव व ते सत्पुरुष ह्यांच्या तक्रारीचा न्याय मी कसा करूं? जर तुमचा आग्रहच असेल तर भगवानच ह्याचा निवाडा करील.

विप्रांनी संमति दिल्यावर राजानी गावातील कांही सज्जन जमा केले व रोहिदासांसहि तेथे आणविले. नंतर नावाड्याकरवी एक नाव बोलावून त्यात सिंहासन मांडून श्रीहरीची मूर्ति तेथे स्थापन केली व ती नाव परतीराला नेऊन उभी केली. नंतर राजाने विप्रांना सांगितले, ‘महाराज, आपण प्रथम देवाला येथे बोलवा व नंतर महाराज रोहिदास देवाला बोलावितील. ज्याच्याकडे देव येतील त्याचा पक्ष सत्य समजला जाईल’

तेव्हा वेदमंत्र पढून विप्र देवाला बोलावू लागले. कोणी शास्त्र पढूं लागले तर कोणी पुराणे वाचू लागले. पण देव काही येईना. मग रोहिदासांनी व संतांनी देवाची प्रार्थना केली व नानाप्रकारे भोळ्या भावाने आळवू लागले. भक्तांचा धावा ऐकल्याबरोबर भगवंताची नाव आपोआप, ज्याठिकाणी रोहिदासादि मंडळी होती तेथे आली. हा चमत्कार पाहताच एकच जयजयकार झाला व विप्रांची मुखे अधोमुख झाली. हे पाहतांच राजाला परम हर्ष वाटला व संतांना म्हणाला, - ‘महाराज आपणाला भगवान् प्रसन्न आहेत यात शंका नाही. हे विप्र आपली उगीच निंदा करितात. आपला महिमा थोर व अगम्य आहे.

रोहिदास म्हणाले, ‘राजा विप्रांची निंदा करूं नकोस. त्यांचे वागणे आमच्या अनुकूलच आहे- संतप्रभाव हाच कोणी महामणी. तो फार खोल गुप्त असतो. त्याला हे विप्र प्रगट करून दाखवितात. विप्र हे कुंचाच आहेत

असे समज.'

चितोडच्या राजाची स्त्री ही यात्रा करण्याकरिता निघाली. यात्रा करितां करितां कशीस आली. तिला मंत्रोपदेश घेण्याची इच्छा झाली. रोहिदासांची ख्याती ऐकून तिने त्यांचा मंत्र घेतला. राणीच्या बरोबर जी शास्त्रीमंडळी होती त्या सर्वांच्या आंगाची आग झाली. काशीचे पराभूत विप्रहि त्यांना मिळाले व सर्वांनी मिळून काशीराजाला सांगितले की, 'महाराज, चितोडचा राजा व तुम्ही एक जातीचे क्षत्रिय! त्यांच्या राणीने रोहिदासाचा मंत्र घेतला. हा भ्रष्टाचार योग्य नव्हे.'

राजाने त्यांचे वचन ऐकून घेऊन पुनः पूर्ववत् युक्ति केली या वेळी भगवान् भक्तांची करुणा ऐकून रोहिदासांच्या ओटीत येऊन बसले व सर्व ब्राह्मणांची फजिती झाली. रोहिदासाने सर्व विप्रांना नमस्कार केला व म्हटले- 'महाराज, आपल्या कृपाप्रसादे करून आज भगवान् मला प्रसन्न झाले व त्यामुळे भजनाचे ठिकाणी विश्वास वाढला. आपले थोर उपकार आहेत.'

इतके झाले तरी राणीबरोबर जे गावाचे ब्राह्मण होते त्यांनी चितोडच्या राजाच्या कानावर सर्व वर्तमान घातले. राजाने राणीस विचारले. राणीने सर्व हकिकत सांगितली. राजाला ती हकिकत ऐकून फार आनंद वाटला व गंगापूजनाचा बेत ठरविला. ब्राह्मणांना आमंत्रण देण्यासाठी राजाने प्रधानाला पाठविले पण त्यांनी आमंत्रणे घेतली नाहीत व राजास बहिष्कृत केले. हे वर्तमान राजाने राणीच्या कानावर घातले. राणीने भयभीत होऊन रोहिदासांना पत्र पाठविले व एकदा येऊन जाण्याची आग्रहाची विनंती केली. रोहिदासांकडे जी मंडळी पाठवली त्यांनी महाराजांना इत्थंभूत हकिकत कळविली. हकीकत ऐकतांच महाराजांना दया आली व चितोडला जाण्याकरिता म्हणून निघाले.

महाराज चितोडला पोहचताच राजाराणीने त्यांचा मोठा सत्कार कला व पुष्कळसे धनवस्त्र श्रीगुरुंच्या देहावरून ओवाळून टाकिले महाराज आल्याचे समजातांच पूर्वीचा महाराजांचा प्रताप लक्षात घेऊन सर्व ब्राह्मण महाराजांचे दर्शनास आले. तोच सुयोग पाहून राणीने गंगापूजनाची गोष्ट काढिली. महाराजांनी ब्राह्मणांला विचारले. ब्राह्मणांनी जेवावयास येण्याची नाकारून शिधा घेण्याचे कबूल केले.

'ब्राह्मणांचा संतोष राखूनच तुम्ही आपले कार्य करावे' असे महाराजांनी सांगितल्यावरून राजाने हजार ब्राह्मणांचा शिधा दिला. ब्राह्मणांचा स्वयंपाक झाला व राजाने संकल्प सोडल्यावर ब्राह्मणांमध्ये एक एक रोहिदास जेवावयास बसलेले ब्राह्मणादि सर्व मंडळीला दिसले. तेव्हा ब्राह्मणांची दृष्टि उघडली व सर्वांनी रोहिदासांला साष्टांग नमस्कार घातला. 'आपणच खरे धर्माचे संरक्षणकर्ते आहात' असे म्हणून स्तुति करू लागले.

रोहिदासांनी नंतर सांगितले 'द्विजांनो, तुम्हाला धर्माचे वर्म कळत नाही. मीहि ब्राह्मणच आहे. 'असे म्हणून रोहिदासांनी पोट चिरून आंत सोन्याचे यज्ञोपवीत सर्वांना दाखवून दिले.

